

HAKİKAT KOMİSYONLARI VE HÜKÜMET DIŞI KURUMLAR: ELZEM BİR İLİŐKI

Hakikat Komisyonları ile bağlantılı Hükümet Dışı Kuruluşlar için Frati İlkeleri

ÖNSÖZ

Hakikat Komisyonları, resmi olarak kabul edilmiş, geçici soruşturma organlarıdır. Geçmişte yaşanmış baskı, çatışma, zulüm ve sistematik insan hakları ihllallerini açığa çıkarmak amacıyla kurulurlar. Yargı sistemi dışında bir organ olup belli bir süre için faaliyet gösterirler ve genel olarak görev sürelerinin sonunda bulgularına dair bir rapor yayınlarak gelecekte yapılacak reformlar için önerilerde bulunurlar. Hakikat Komisyonları çeşitli isimlerle anılırlar ki bunlar arasında: Kaybolan İnsanlar için Ulusal Komisyon (Arjantin), Hakikat ve Uzlaşma için Ulusal Komisyon (Şili), Ulusal Uzlaşma Komisyonu (Gana), Tarihsel Açıklık için Komisyon (Guetamala), Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (Doğu Timor) ve Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (Peru, Sierra Leone ve Güney Afrika)¹

Format Üzerine Not

Bu makale kronolojik olarak hakikat komisyonunun öncesi, komisyon dönemi ve komisyon sonrası gibi üç bölüme ayrılmıştır. Bugüne kadar kurulmuş olan hakikat komisyonlarının kronolojik olarak böyle bir ortaya çıkış ve gelişme şablonu vardır. Ancak bu tür kronolojik bir yaklaşım, hakikat komisyonunu, doğru şekilde uygulanması için halihazırda bir kılavuz kitabı ya da haritası olan, önceden tanımlanmış bir kurum olarak görme riskinide doğurmaktadır. Tam tersine hakikat komisyonu önceden tahmin edilemeyecek bir dizi faktörün oluşması üzerine kurulur. Komisyon üzerine birden çok model vardır ve bunlardan bir kısmı henüz icat edilmeyi hatta tasavvur edilmeyi beklemektedir. Bir diğer tehlike ise sürecin parçalara bölünmesidir çünkü diğer hali ikarmaşık ve birbiri ile geçici anlamda ilişkili görünmektedir. Ancak komisyon sürecinin bütünlüklü görülmesi esastır. Örneğin: bir yandan hakikat komisyonunun varacağı sonuçlar için bir heves oluşurken aynı zamanda kuruluşunun temel detayları üzerine çalışılabilir.

Günümüzde hakikat komisyonlarının arttığı gözlemlenmektedir. Çatışma sonrası imzalanan Barış anlaşmaları, geçmişin travmasının üstesinde gelebilmek amacıyla hakikat komisyonları kurulmasına dair düzenlemelerde içermektedirler. Ciddi siyasi değişiklikleri (rejim değişikliği düzeyinde olmasalar dahi) hızlandıran seçimlerden çıkan yeni hükümetler ve onunla birlikte sivil toplum örgütleri, komisyonun kurulması ile birlikte geçmişte yaşanan kötü muamelelerin tespit edileceğini, uzlaşma için yeni biçimlerin yaratılacağını, mağdurların taleplerine kulak verileceğini, ciddi kurumsal reformlar için öneriler yapılacağını ve bunların kendini daha demokratik ve şeffaf olarak niteleyen yeni hükümet idaresi altında ilerletileceğini ifade ederek hakikat komisyonları önermektedirler. Hatta demokratik değişim taahhüdünün olmadığı ülkelerde (Birmanya gibi) dahi, aktivistler ve muhalefet partileri hakikat komisyonu konusundaki isteklerini ifade etmektedirler. Bu makalenin yazıldığı dönemde Kongo, Endonezya, Kenya, Liberya, Fas, Paragvaya ve dünya diğer pekçok yerinde hakikat komisyonları üzerine tartışmalar yapılmaktaydı.

Hakikat komisyonları bu kadar popüler olmalarına rağmen, geçmişin acı mirası, kötü muamele ve şiddetine yanıt olmak için mevcut olan çok sayıdaki strateji bütünleri içindeki mekanizmalardan biridir. Bu stratejilere şunlarda dahildir: failerin cezai yönden yargılanmaları, mağdurlar ve hayatta

¹ Uzlaşma Komisyonları üzerine çok sayıda yazılı kaynak vardır. Genel bilgi için Bakınız: Priscilla Hayner, *Unspeakable Truths*, New York: Routledge, 2001. Ayrıca bakınız: Neil J. Kritz (ed.), *Transitional Justice: How Emerging Democracies Reckon with Former Regimes*, Vols. I–III, Washington, D.C.: US Institute of Peace Press, 1995. Hakikat Komisyonları üzerine şimdiye kadar yapılmış en iyi analizler için bakınız: Deborah Posel and Graeme Simpson (eds.), *Commissioning the Past: Understanding South Africa's Truth and Reconciliation Commission*, Johannesburg: University of the Witwatersrand Press, 2002.

kalanlar için tazmin programları (tazminat dahil) oluşturulması, kurbanların hatıralarını canlı tutmak veya geçmiş üzerinden sosyal dilog geliştirmek için projelere katılmak, geçmişteki kötü muamelelerden en fazla sorumlu olan kurumların (sıklıkla polis, ordu ve diğer güvenlik kuvvetlerini kapsar) en geniş anlamda reforme edilmesine başlamak.

Bütün hakikat komisyonları birbirinden farklıdır ve hepside kendi ulusal koşullarının yansımalarını taşırlar. Hakikat Komisyonları diye bir 'ilim' yoktur ve olmamalıdır zaten. Hakikat Komisyonu kurulması için Ulusal aktörlerin yani, mağdur dernekleri, demokratik liderler, hükümet dışı kuruluşlar, dini kurumlar ve diğerleri tartışmalı ve akabinde kurulup kurulmamasına karar vermeli ve eğer kurulacaksa nasıl olacağına karar vermelidirler.

Hakikat Komisyonlarının son yirmi yıllık süre içindeki gelişimleri, karşılaştırma için önemli dersler vermektedir. Hakikat komisyonları birden fazla şekilde tasavvur edilebilir. Geçmişin insan hakları ihlalleri ile yüzleşmek için benzer yolların izlendiği örneklerden çıkarılacak dersler, bu yeni hakikat komisyonunu savunanlara 'en iyi uygulamanın' ne olduğunu görmede yardımcı olabilir.

Hakikat Komisyonları devlet tarafında kurulmuş, genelde resmi organlardır. Ancak hükümet dışı kuruluşlar ve mağdur dernekleri, bu organın kurulmasında öncü bir rol oynarlar ve başarılarında hükümet dışı kuruluşların katılımı ile belirlenir. Evrensel anlamda Sivil toplumun hakikat komisyonlarına tek bir yaklaşımı yoktur. Bazıları desteklerken, bazıları eleştirir hatta bazılarının komisyonlara karşı yürüyüş gibi eylemler yaptığı da görülür. Ancak yine de hükümet dışı kuruluşlar, komisyonların hem kuruluş hemde faaliyet süreleri boyunca en kilit konulara sahiptirler. Sivil toplum, komisyon hakkındaki ilk tartışmalardan önerilerinin uygulanması² gibi aşamaları içeren bütün süreçlere dahil olduğu için, hakikat komisyonlarının en gerekli parçası³ olarak ifade edilir.

Hakikati ifade etme anlamında bir toplumsal talebin olduğu ama hükümet yetkililerinin komisyon kurulması için siyasi bir niyet sergilemediği durumlarda, sivil toplum etmenleri 'resmi olmayan' hakikat komisyonları kurabilirler. Örneğin Uruguay'da SERPAJ (Fundación Servicio Paz y Justicia – Barış ve Adalet Hizmet Vakfı) isimli kuruluşun hazırladığı rapor, hükümetin hazırladığı ve çok az bilinen rapora göre daha kapsamlı, eksiksiz ve daha geniş olarak dağılmış bir rapordur⁴. Guatemala'da Tarihsel Hafızanın Toparlanması Projesi kapsamında hazırlanan *Guatemala: Nunca Más* (Bir daha Asla) isimli rapor resmi olarak kabul edilmesede, içerdiği 6000'den fazla mağdur ve şahit ifadesi sayesinde ülkede kurulan resmi Hakikat Komisyonu, Tarihsel Aydınlatma Komisyonunun ilerleyen dönemdeki çalışmalarında ciddi bir etki yaratmıştır.

Bu makalenin amacı, siyasi geçiş dönemlerinde hükümet tarafından kurulacak resmi Hakikat Komisyonlarına katılması muhtemel yada ihtimal dahilindeki hükümet dışı kuruluşlara temel anlamda kılavuzluk etmek üzere hazırlanmıştır. Yine aynı zamanda Hakikat Komisyonlarının kurulmasının muhtemel olduğu yada kesin olduğu ülkelerdeki hükümet dışı kuruluşlara dikkate alınması gerekenler ile ilgili bir dizi fikir verip kılavuz olma amacı güdülmüştür.

Bu makalenin hitap ettiği alan hükümet dışı kuruluşlardır çünkü bu makaleye katkı sunanlar esas olarak hükümet dışı kuruluşlardan gelmektedirler. Ama bu makale, mağdur grupları, adalet ve uzlaşma arayan dini kurumlar, komisyon kurulması sürecine dahil olan resmi devlet yetkilileri ve hakikat komisyonlarının kendileri gibi daha geniş kesimler içinde kullanışlıdır.

² Arjantin Kayıplar Komisyonu Raporundan: 'İnsan Hakları Örgütlerinden aldığımız çok değerli yardımlardan özellikle bahsetmek istiyoruz'. *Nunca Más: The Report of the Argentine National Commission on the Disappeared*, New York: Farrar Straus Giroux, 1986, s. 429.

³ Bakınız: Priscilla Hayner, *Unspeakable Truths*, New York: Routledge, 2001, s. 34.

⁴ Bakınız: D. A. Crocker, "Truth Commissions, Transitional Justice and Civil Society," in Robert I. Rotberg and Dennis Thompson (eds.), *Truth v. Justice: The Moral Efficacy of Truth Commissions, South Africa and Beyond*, Princeton: Princeton University Press, 2000.

Bu makale geçmişte hakikat komisyonlarının (Gana, Peru, Sierra Leone, Güney Afrika) kurulması sürecine dahil olmuş olanlar ile yakın dönemde hakikat komisyonları (Kenya, Paraguay) ile ilişkilenmeyi hedefleyenler arasında dört gün süren tartışmalardan sonra ortaya çıkmıştır. Dört Eski hakikat komisyonunun (Gana, Peru, Sierra Leone ve Doğu Timor) yönetici ve personellerinin yanısıra uluslararası kuruluşların (ICTJ, Witness) temsilcileride tartışmaya katılmıştır. Bellagio’da yapılan bu konferansa katılanlara genel olarak ‘Hakikat Komisyonu kurulmasının an meselesi olduğu ülkelerdeki hükümetdışı kuruluş temsilcisi arkadaşlarınıza ne tür önerilerde bulunursunuz?’ sorusu sorulmuştur.

Başlık Üzerine Not

Bu makalenin içeriğini oluşturan konferans İtalya’nın Bellagio bölgesindeki Rockefeller Vakfının mülklerinin üzerinde kurulu bulunan eski bir manastır olan Frati’de gerçekleştirilmiştir. Frati personelinin cömertlikleri ve özenli ilgileri ile Frati’nin Roberto Celli Anısına yapılan kütüphanesinde yaptıkları tartışmalar sayesinde katılımcılar bu makaleyi biraraya getirme imkanı yakalamıştır. Katılımcılar bu süre içinde buldukları mekandan etkilenmişler ve bu makalenin isminde mekandan bahsedilmesinde anlaşmışlardır.

Hükümetdışı Kuruluşlar ve Sivil Toplum

Makale boyunca sivil toplum kavramı geniş anlamda siyasal ve siyasal olmayan aktörleri (halka yakın örgütler, dini gruplar, üniversiteler vs. gibi) tanımlamak için kullanılırken, Hükümetdışı kuruluşlar ise resmi olarak kurulan ve hem hükümet hemde kamuoyu tarafından kabul edilen örgütleri tanımlamak için kullanılmıştır⁵.

İÇERİK

⁵ Bakınız: Naomi Roht-Arriaza, “Civil Society in Processes of Accountability,” in M. Cherif Bassiouni (ed.), *Post- Conflict Justice*, Transnational Publishers, 2002.

- I. Hakikat Komisyonlarını Öngörmek
 - A. Genel Açıklama
 - B. Toplumsal Talebi Değerlendirmek
 - 1. Görüşmeye başlamak
 - 2. Toplumsal Talebi tanımlamak veya belirlemek
 - 3. Bağlantı için vizyon geliştirme
 - C. İstişare ve İşbirliği
 - 1. Mevcut İnsiyatiflerin Tespiti ve Sinerjinin Belirlenmesi
 - 2. Komisyonun kuruluşa direk katılım
 - 3. Kuruluş, vekalet yetkisi ve Komite Üyelerinin seçimi
 - 4. İstişare Mekanizmalarının Geliştirilmesi ve Sivil Toplum Desteğinin Üretimi
 - 5. Kilit Grupların Katılımının Sağlanması
 - 6. Cinsiyet Perspektifinin Entegrasyonu
 - D. İletişim ve Bilgi
 - 1. Bilgi Kaynağının Tespiti
 - 2. Bilgi Toplama Prosedürünün Uygulanması
 - 3. Medya ile Sistemik İlişkinin Geliştirilmesi
 - E. Komisyonun Uzun Süre İçin Tasarlanması
 - 1. Diğer Adalet Mekanizmaları ile Bağlantı Sağlanması
 - 2. Karşılaştırmalı Mevzuatların İncelenmesi
 - 3. Yüksek Beklentilerin Dengelenmesi
 - 4. Takip Edilecek İşlerin Öngörülmesi
- II. Hakikat Komisyonları ile Çalışmak
 - A. Genel Açıklama
 - B. İlişkilerin Geliştirilmesi
 - 1. İlişkiler için dikkate alınması gereken Özgünlükler
 - 2. Hükümet Dışı Kurumların Katılımı
 - 3. Bilgi Paylaşma Protokolleri ve Anlaşmalarının Geliştirilmesi
 - 4. Katılımın Yeniden Stratejilendirilmesi
 - C. Bilgi
 - 1. Bilginin İdaresi
 - 2. Bilginin Yaygınlaştırılması
 - D. Problemlerin Öngörülmesi
 - 1. Sivil Toplumun Güçlendirilmesi
 - 2. Kurumsal Kimlik ve Kaynak
 - 3. Personel Göçü
 - E. Geleceğin Tasarlanması
 - 1. Parçalanmadan Kaçınmak
 - 2. Sonuç Raporunun Planlanması
- III. Komisyon Sonrası Dönem
 - A. Raporlama ve Değerlendirme Komisyonu ile İlişkilendirme
 - 1. Sonuç Raporunun Yazılması
 - 2. Kurbanlar için Destek, Güçlendirme ve Savunmanın Geliştirilmesi

3. Etkinin Değerlendirilmesi
 4. Hükümet Dışı Kurumların Rolünün Değerlendirilmesi
- B. Geleceğe Bakmak
1. Gelecek Hedeflerinin Uyumlaştırılması
 2. Kurumsal Reformlara Kayma
 3. Çalışma Alanlarının Geliştirilmesi
 4. Uygulamaların Takibi ve Öneriler
- IV. Sonuç

HAKİKAT KOMİSYONLARI VE HÜKÜMET DIŞI KURULUŞLAR: ELZEM BİR İLİŞKİ

Hakikat Komisyonları ile bağlantılı Hükümet Dışı Kuruluşlar için Frati İlkeleri

I. HAKİKAT KOMİSYONLARINI ÖNGÖRMEK

A. Genel Açıklama

Hükümetdışı kuruluşlar ve en genel anlamı ile sivil toplum, Hakikat Komisyonu kurulmadan önce kamuoyunu harekete geçirerek, hakikati arama sürecine katılımını sağlamak, Komisyonunun yetki alanını ve faaliyet yapısını geliştirmek veya arttırmak, Komisyonun hem ulusal hemde uluslararası alanda güvenilirlik ve meşruiyetini sağlamak için faaliyet göstermek gibi çalışmalar yaparak hayati bir rol oynayabilir. Bu tür katılım faaliyetleri mevzuatın tanzim edilip geliştirilmesi, toplumsal diyalogun başlatılması, tüm hakikat Komisyonu sürecinin tanımlanıp desteklenmesinide içerir.

B. Toplumsal Talebi Değerlendirmek

1. Görüşmeye başlamak

Bu makale Hakikat Komisyonunu kurulmasının kesin yada ihtimal dahilinde olduğu ülkelerdeki Hükümetdışı Kuruluşlara yönelik olarak hazırlanmıştır. Hükümetdışı kuruluşların 'Neden Hakikat Komisyonu?' tartışmasında katalizör olması ve aktif katılım sağlaması son derece önemlidir. Özellikle Hakikat Komisyonunun belli bir talebi karşılamak için yanıt olup olmadığı? Yada daha uygun alternatiflerin mevcut olup olmadığına dair tartışmalarda yerini mutlaka almalıdır.

Yukarıdaki soruların yanıtları süreçten etkilenmiş olan toplumun, sosyal, tarihsel ve siyasi dinamikleri ile yerel topluluğun kendisi, toplumun geneli ve karar verme mekanizmasının talepleri ile kararlarına bağlıdır. Hakikat Komisyonları sayısız toplumda çok önemli roller oynamıştır.

Başarılı bir Hakikat Komisyonu Oluşumunu sağlayan faktörlere aşağıdakiler dahildir:

- *Teşhis Edilebilir Sosyal Talep:* Mağdurlar ve Kamuoyunda etkili kilit isimler, Hakikat Komisyonunun kuruluşunu, geçmişte yaşanan insan hakları ihlallerinin hesabının verilmesi için sergilenen çabanın bir parçası olarak görürler.
- *Siyasal İrade:* Hükümetin önemli isimlerinin Hakikat Komisyonunun kuruluşunu ciddi olarak desteklemesi.
- *Özenle Hazırlanmış Mevzuat:* Etkin bir mevzuat yoluyla geçmişin sıkı bir disiplin içinde oluşturulması.
- *Hazır Bilgi:* Hükümetdışı kuruluşlar ve diğer kurumların, Komisyonun soruşturmalara başlaması için güvenilir bilgileri hazırlaması.
- *Yeterli Kaynak:* Komisyonun görevini yapabilmesi için yeterli oranda bütçe, personel ve diğer mesleki kapasitelere sahip olması.

Geçiş dönemi içinde hesap vermek için bir araç durumunda olan Hakikat Komisyonu, açıklık ve mesuliyet noktalarında yaptığı katkıların yanısıra aynı zamanda hukukun üstünlüğünün güçlenmesinide yardım eder. Hakikat Komisyonu kurulmasının sebeplerinden birisi mağdurların yaşananlara sessiz kalınmaması yönündeki talebi olabilir. Buna göre geçmişin açıklanması ile birlikte toplumun daha demokratik ve istikrarlı bir gelecek inşa edeceğine inanılır, bazı dosyalar üzerinden

soruşturmaların başlatılması arzu edilir, mağdurların kendi yaşadıklarını anlatmak için gerek duyduğu platform ihtiyacı giderilir, islah programları ve geniş ölçekli kurumsal reformlar için zemin hazırlanmış olur veya geçmiş dönemde işlenmiş suçlar kabul edilerek geçmişin üzerine temiz bir sayfa çekilir⁶.

Diğer yandan bu yönde herhangi bir talep olmadığında yada mağdurlar, hükümetdışı kuruluşlar ve diğer kesimler, komisyonun sürece uygun bir yanıt olmadığını düşündüklerinde veya çoğunlukla devlet etmenlerinin sürece hakim olduğu ve sivil topluma çok az imkan tanıdığı durumlarda Hakikat Komisyonu kurmak mümkün olmayabilir.

Hükümetdışı kuruluşlar bir hazırlık dönemi çalışması ile kamuoyunu, Hakikat Komisyonu sürecini sahiplenme, şekillendirme, savunma ve komisyonunun işlevsiz hale gelmesini önlemek için eğitim hareketine geçirebilirler. Hakikat Komisyonu kurulması kararının kamuoyunda tartışma yapılmadan gerçekleştirildiği durumlarda dahi hükümetdışı kuruluşlar hala ciddi bir rol oynayabilir, birden fazla etmenin dahil olduğu açık ve temsiliyete dayalı tartışmalar başlatmak yolu ile siyasal bir jesti ulusal düzeyde gündemleştirebilirler. Örneğin bu tür bir çalışma Demokratik Gelişme için Merkez (CDD) isimli kurum tarafından Gana'da gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada başlatılacak tartışmaların bütün toplumsal kesimlerin katılımını sağlayabilmesi için değişik grupları ve kesimleri tartışmaya dahil etmesi gerekir.

2. Toplumsal Talebi tanımlamak veya belirlemek

Sivil Toplum Kuruluşları, bir Hakikat Komisyonunun uygun olup olmadığı veya hangi biçimi alması gerektiği üzerine saha çalışmasına dayalı bir araştırma gerçekleştirip toplumun nabzını ölçüp, genel fikrini almaya çalışabilir. Bu çalışma kamuoyu araştırmaları, çalışma atölyeleri, istişari tartışma toplantıları ve belli insan grupları ile yapılan belli konulara odaklı toplantılar yolu ile yapılabilir. Hükümetdışı Kuruluşlar ayrıca kamuoyu faaliyetleri ve basın toplantıları düzenleyerek kararları geliştirebilir, mağdurlarda ve toplumun geri kalan kesimlerinde sürece dair sahiplik hissini yaratabilir. Bu faaliyet seferberliği, özellikle açılan bu siyasal alanda yeni filizlenmeye başlayan sivil toplum örgütlerinin etkin olduğu ülkeler özelinde daha değerlidir. Çünkü bu sayede halk hareketleri canlanabilir ve sivil toplumun uyumlu ve hızlı gelişimi sağlanabilir. Doğu Timor örneği gözönüne getirildiğinde, Endonezya devlet başkanı Soeharto'nun siyasal hayatının bitmesinin hemen akabinde, ilk kez protesto ve barış yürüyüşleri yapılmış, böylece siviller 25 yılı aşkın süredir devam eden işgal boyunca ilk kez siyasal gösteriler yapma şansı bulmuşlardır. Eğer ülke çapındaki sivil toplum örgütleri insanları genel demokrasi talebi etrafında harekete geçiremiyorlarsa, o zaman onları geçiş dönemi adaleti ve hakikat komisyonları konusunda eğitmek ve sürece dahil etmek konusundada zorluk yaşayacaklardır. Bu açıdan bu aşamadaki tartışmanın - Hükümetdışı Kuruluşların Hakikat Komisyonu ile ilişkilendirilmesi süreci boyuncada olacak tartışma – değişik kesim ve çıkarları temsil eden ve içeren bir tartışma olması gerekir.

Hakikat Komisyonu ile İlişkilendirilmenin Gerekçeleri

- *Uzmanlık:* Hükümetdışı kuruluşlar Komisyona uzmanlar boyutu ile katkı sunabilir.

⁶ Hakikat Komisyonlarının oluşumunun sebeplerine ilişkin tartışmalar için bakınız: Alex Boraine, Janet Levy, and Ronel Scheffer (eds.), *Dealing with the Past*, Cape Town: Institute for Democracy in South Africa, 1997.

- *Temsil:* Hükümetdışı kuruluşlar anahtar kesimlerin temsilini sağlayabilir (örn. Marjinalleşmiş sektörlerden mağdurlar).
- *Güçlendirme:* Hükümetdışı kuruluşlar zayıf siyasal kurumların güçlendirilmesine yardım edebilir.
- *İki taraflı İlişki:* Komisyon ile ilişkilene iki taraflı, birbirini güçlendiren bir ilişkiye uzanabilir.

Ancak toplumun fikrini ölçme çalışmasından önce, genel anlamda geçmişte yaşanan insan hakları ihlalleri ve şiddet ile yüzleşmesini isteyen toplumun, geçiş dönemi adaleti konusunda eğitilmesine ihtiyaç olabilir ki özellikle hakikat komisyonları ve bunun yanısıra mevcut diğer alternatiflerin neler olduğu bu eğitim kapsamında görülebilir. Örneğin Sierra Leone'da bazı hükümetdışı kuruluşlar Hakikat Komisyonlarını Avrupa merkezci oldukları ve yerel kültürün nüvelerini taşımayan 'yumuşak' bir seçenek olarak gördükleri için reddetmişlerdir. Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti (ICTJ) kurumunun, Saddam Hüseyin rejiminin yıkılmasından hemen sonra Irak'ta gerçekleştirdiği bir araştırmaya göre, halkın ciddi anlamda, öç yada intikam alma gibi cezalandırma esaslı adalet mekanizmalarını tercih ettiği görülmüştür. Geçiş dönemi adaletinin geçmişe kapsamlı bir yaklaşım olduğu ve adaletin yerine gelmesinin birden fazla yoldan mümkün olabileceği ifade edilerek bu tür bir algılamaya değiştirilebilir. Ancak hem yerel karar makamlarının hemde kamuoyunun dönemsel durumları hassasiyetle dikkate alınarak, Hakikat Komisyonlarının ne verebileceği konusunda dürüst ve açık davranmak gerekir.

VAKA ANALİZİ : SIERRA LEONE'DEKİ HAKİKAT KOMİSYONUNUN KURULMASINDA HÜKÜMETDİŞİ KURULUŞLARIN ROLÜ

Paul James-Allen

1999 yılının Şubat ayında, Sierra Leone'deki insan hakları topluluğunun bazı üyeleri – insan hakları kurumlarının oluşturduğu bir koalisyon olan İnsan Hakları Ulusal Forumuda dahil olmak üzere – bir kampanya başlatarak, taraflara gelecekte yapılacak barış görüşmelerinin hakikat, adalet ve uzlaşma komisyonu içermesini dikkate almaları çağrısında bulunmuşlardır. Bu görüş 1999 yılı Nisan ayında Freetown şehrinde yapılan Sivil Toplum Ulusal Barış Konferansında tartışılıp kararlaştırılmıştır. Bu tarihten bir kaç ay sonra uluslararası uzmanlar ile yapılan çalışmaların akabinde, bilgi takası yapma, sivil toplumun katkısını ortaya çıkarma, Komisyon oluşturulurken Sierra Leone'da yaşayan insanların seslerinin ve taleplerinin duyulmasını sağlamaya çalışmak gibi sorumluluklar üstlenen bir çalışma Grubu oluşturulmuştur.

Ülkenin erişilebilir yerlerinde bölgesel istişare toplantıları yapılarak Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu üzerine hazırlanan taslak tartışılmış ve ülkenin dört siyasal bölgesinde Bölgesel Çalışma Grupları kurulmuştur. Bu çalışmanın bir sonucu olarak, Komisyonun oluşumu, seçme süreci ve faaliyet süresi gibi sivil toplumun endişe ifade ettiği konular tartışılarak bu konudaki öneriler Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu yasasının son haline eklenmiştir. Hemen akabinde Dinler Arası Konsey ve İnsan Hakları Ulusal Forumu sırasıyla Danışma Kurulu ve Seçim Paneline dahil edilmişlerdir. Danışma Kurulu üç üyeden oluşan bir organdı ve Ulusal Komisyon üyeliği için başvuranlardan son elemeye kalanların belirlenmesinde Seçim Koordinatörüne yardımcı oluyordu. Bunun yanısıra Seçim Panelide bu

adayları takip edip mülakatlarını yapıyordu.

Sivil toplumun, sürece yaptığı diğer önemli katkılar ise bilgi ve halkın eğitimi noktalarındaydı. Komisyonun kurulma sürecinden önce halka halihazırda bilgi dağıtılmış olmasına rağmen, hükümet dışı kuruluşlar özellikle 2000 yılının Şubat ayından itibaren bu konuda daha aktif çalışmalar yapmış, çatışmanın bir haritasının çıkarılması, ihlaller üzerine araştırmalar, uzlaşma için geleneksel metodların tespiti ve geleneksel liderlerin rolünün tespiti, savaşçıların artışı ve katılımı, kadınların ve çocukların korunması ve bu anlayışın teşvik edilmesi gibi çalışmalara katılmışlardır.

3. Bağlantı için vizyon geliştirme

Bir Hükümet dışı kuruluş ile Hakikat Komisyonu arasındaki ilişkinin her iki taraf içinde güçlendirici olabilmesi için, hükümet dışı kuruluşların kendi kimlikleri ve bunun yanısıra komisyon kurulmadan önce önerilen komisyonun kimliğine dair net bir vizyon geliştirmeleri gerekir. Hükümet dışı bir kuruluş, komisyonu destekliyor bile olsa, kendisini ayrı ve farklı bir role sahip olarak idrak etmelidir. Hakikat Komisyonları belli bir süre için ve net olarak belirlenmiş yetkiler etrafında faaliyet yürüten bir organ iken, hükümet dışı kuruluşlar birbirinden farklı ve geniş boyutta faaliyetler gerçekleştiren, hakikat komisyonlarının görevlerini tamamlasından sonra dahi faaliyette olacak kuruluşlardır. Bu yüzden hükümet dışı kuruluşlar, Komisyon sürecine dair daha bütünsel bir vizyona sahip olurlar ve Komisyonun kaçınılmaz olarak yapması gereken seçicilikten kaçınmak durumunda kalırlar. Örneğin 'siyasal', 'suçlu', 'cinsel' gibi şiddet paradigmaları geliştirmek gibi. Hükümet dışı Kuruluşlar Komisyon ile ne kadar erkenden bağlantı kurarlarsa aynı oranda bu ilişkilenenin daha yapıcı ve üretken olması sağlanır.

Hükümet dışı kuruluşlar, bu ilişkiyi kılavuz hedefler ve komisyonun amacı tartışmaları üzerinden geliştirmelidir. İlişkilene hedefi ve en genel anlamı ile Komisyonun oluşma hedefi ile birlikte ortaya çıkan durum mağdurların sesinin duyulduğu bir hakikatı arama sürecine dönüşebilir, geçmişin gaddarlıkları yayımlanabilir veya geçmişe dair 'izin verilen yalanlar alanı daraltılabilir'⁷, oluşturulan tarihsel tefrika ülkenin resmi tarihi içine eklenebilir, sorumluluk hissi oluşturulması ile birlikte hesap verme süreci genişletilip büyütülebilir, mahkemelerde görülecek hukuki davalar oluşturulabilir, güven oluşturma yada iyileştirme (sivil toplum örgütleri içinde, mağdurlar ve hükümet arasında, sivil toplum, hükümet, mağdurlar ve önerilen komisyon arasında) sağlanabilir veya en genel anlamı ile demokratik hedeflerin ilerletilmesi yolu ile katılımcı karar alma ve halkın çıkarlarının geniş anlamda temsili sağlanabilir. Hükümet dışı kuruluşların kendi çalışma alanları çerçevesinde bu amaçları en iyi nasıl gerçekleştirebileceklerini, bunun yanısıra hakikat komisyonunun hedeflerinin onların alanlarında kapsamasını nasıl bir şekil vererek sağlayabilecekleri üzerine yoğunlaşması gerekir. Komisyon kendisini nasıl yaratıp konumlandırmaktadır? Daha fazla ne yapabilir? Hükümet dışı kurumların Komisyonunun çalışmalarını destekleyip tamamlayıcı rolü oynayabilmesi için ne tür bir zemin mevcuttur?

Bazı hükümet dışı kuruluşlar, hedefleri, tüzükleri veya çalışma alanlarına bağlı olarak Hakikat Komisyonu ile ilişkilenebilir. Bazı Kurumlar ve bağış yapan kesimler mağdurların ihtiyaçlarını gidermede yeterli olmadığı için yada bir diğer sebepten yani ulusal kaynakların haksız bir şekilde

⁷ Bakınız: M. Ignatieff, "Overview:Articles of Faith," 5 *Index on Censorship* 110 (1996).

kurutulması olarak gördükleri için hakikat komisyonunu tasvip etmeyebilir. Bir diğer kesimde belli bir komisyonunun onların ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğunu hissedebilir.

Bir diğer ihtimalde hükümetdışı kuruluşların, hatalı olabilecek bir süreçten kaçınmak isteyebilecekleridir. Hakikat Komisyonu sürecinin demokrasinin güçlendirilip derinleştirilmesi sürecine katkı sunması beklenir. Ancak eğer hükümetdışı kuruluşlar bu konuda alınan siyasal sorumluluğun zayıf olduğuna inanırlarsa, bu durumda süreç ile ne kadar yakından ilişkilenebileceklerini düşünmeye başlarlar. Bu tür bir durum Endonezya'daki hükümetdışı kuruluşlar tarafından tecrübe edilmiştir. Bu kuruluşlar hükümetinin önerdiği hakikat komisyonunun, sadece lafta kaldığını, geçmişte yaşananlara karşı şeffaf ve ciddi bir yaklaşım olmayacağını hissetmiştir. Hükümetdışı kuruluşların çoğu, bir siyasal yandaşlık hissi yaratan veya yaratabilecek bir ortamdan kaçınmak ister. Ancak zayıf durumdaki bir komisyon ile yapıcı anlamda bir ilişkilenemenin, olumsuz bir siyasal niyeti tersine çevirip ülke çapında güçlü bir sürece çevirmesinde sözkonusu olabilir.

Herhangi bir tecrübesi olmadan veya çok az bir tecrübe ile ülke çapındaki siyasal bir sürece dahil olacak hükümetdışı kuruluşların dikkate alması gereken, 'verilen sözlerin tutulup gerçeğe dönüşüp dönüşmediği değerlendirmek'⁸ için kendi kaynaklarını nasıl en üst seviyeye çıkarabilecekleri konusudur. Eğer hükümetdışı kuruluşlar, hükümete muhalefet eden bir çalışma sistemine alışkınlarsa, bu durumun bir çaresini bulup muhalefet etmekten ziyade nasıl ilişkilenebileceklerini öğrenme yoluna gitmelidirler⁹. Ayrıca sürece ne sunabileceklerini (döküman, araştırmada yardımcılık vs. gibi) tespit edip bunları hangi zeminde sunabileceklerini de kararlaştırmaları gerekir.

C. İstişare ve İşbirliği

1. Mevcut İnsiyatiflerin Tespiti ve Sinerjinin Belirlenmesi

Hakikat Komisyonları sosyal ve siyasal boşluklarda yaratılmazlar. Genelde Hakikat Komisyonlarının ciddi olarak önerildiği ülkelerde, insan hakları ve demokrasi eksenli hükümetdışı kuruluşlar geleceğe yönelik plan ve stratejilere sahip olarak halihazırda varlıklarını sürdürmektedirler ve faaliyet altyapıları yerli yerindedir¹⁰. Ancak Hakikat Komisyonları, büyük kaynakları harekete geçirip, hem ulusal hemde uluslararası alanda ilgi çektikleri için hükümetdışı kuruluşlar bu sebeple ilgilerini varolan gündemlerinden uzaklaştırabilirler. Bunun hem olumlu hemde olumsuz etkileri olabilir. Hükümetdışı kuruluşlar bir yandan öncelikleri arka plan itildiği için bu durumdan rahatsız olurken diğer yandanda kendi gündemlerini Komisyonun çalışması ile entegre etmek için Komisyon ile irtibatlanabilirler. Örneğin Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, cinsiyet sorunlarını çalışmasına entegre etmiş, eğitim ve iletişim stratejileri, mülakat ve ifade alanlar için hazırlanmış kılavuz belgeler, çalışma atölyeleri ve halk eğitimi gibi çalışmalarda bu konulara çarpaz tema olarak son raporuna (Ağustos 2003) kadar yer vermiştir.

⁸ Bakınız: D. A. Crocker, "Truth Commissions, Transitional Justice and Civil Society," in Robert I. Rotberg and Dennis Thompson (eds.), *Truth v. Justice: The Moral Efficacy of Truth Commissions, South Africa and Beyond*, Princeton: Princeton University Press, 2000.

⁹ Bakınız : José Zalaquett, "La reconstrucción de la unidad nacional y el legado de violaciones de los derechos humanos," *Perspectivas*, Vol. 2, Número Especial, Santiago de Chile, 1999, pp. 385-405.

¹⁰ Bu durumun uzun süreli veya yıkıcı iç savaşlardan çıkan toplumlar yada sivil toplumun zayıf olduğu, demokrasi geleneği olmayan ülkelerde gerçekleşmesi neredeyse ihtimaldışıdır.

Hükümetdışı kuruluşların öncelikle yapması gereken kendi önceliklerini belirleyip, Komisyonun koşul ve parametreleri belirlemesine olanak vermeden hakikat komisyonunu kendi belirledikleri gündemlere sığdırmalarıdır. Mevcut olan hükümetdışı kuruluşların insan hakları ihlallerini izleme ve belgeleme, yasaları ve anayasayı geliştirme, çatışmayı çözme, demokrasiyi geliştirme ve mağdurların desteklenmesi gibi alanlara yönelmesi sözkonusu olabilir. Bu aşamada hükümetdışı kuruluşların Komisyonunun odaklandığı alanları analiz edip bu alanların kendi çalışmalarına nasıl dahil edileceğini tespit etmesi gerekir. Hükümetdışı kuruluşlar başlangıçta Komisyon ile diğer etmenler arasında öncelikle aracı rolü oynayabilir ve eğer vizyonlarını geliştirip, hedeflerini komisyon içinde görünür kılabilirlerse, süreç ve sonuçta çıkacak üründe güçlenmiş olacaktır¹¹. Ancak Hakikat Komisyonunun kısa süreli ve siyasi bir süreç olduğu, soruşturmanın bütün alanları kapsamayacağı bilinerek, gerçekçi beklentiler sürekli olarak akılda tutulmalıdır.

2. Komisyonun kuruluşa direk katılım

Sivil toplumun sesinin Komisyonun tasarlanması, izlenmesi ve performansının artırılması süreçlerinde duyulmasını sağlamak için hazırlık süreci boyunca Hükümetdışı kuruluşların lobi ve temsil rolünü iyi oynamaları çok önemlidir. Böylece sürecin herhangi bir siyasi hedefin gerçekleşmesini sağlamaktan uzaklaşıp, ülkenin tümünün sahip çıktığı bir sürece dönüşmesi sağlanabilir.

Hükümetdışı Kuruluşların hazırlık sürecinde tespit ettiği ve katılmayı arzu ettiği insiyatifler:

- Komisyonun oluşumunu sağlayan mevzuatın yazılmasına dahilîyet yada yazıma yardımcı olmak.
- Hakikat Komisyonu mevzuatının geliştirilmesi için lobi çalışması (yetki alanı, seçim süreci vs. gibi).
- Ülke genelindeki etmenleri biraraya toplayarak uluslararası alandaki en iyi örnekleri tartışmak.
- Komisyonun kurulmasına uzanacak hazırlık konferanslarının düzenlenmesi.
- Komisyon üyelerinin eğitimi veya komisyonun gelecekteki üyelerinin eğitimlerinin düzenlenmesi (üst düzey yöneticilerde dahil).
- Mağdurları Komisyon karşısına çıkmaya hazırlamak için danışma servisleri vermek.
- Hakikat Komisyonunu işleyecek medyaya eğitim verilmesi.
- Halk ve siyasi aktörlerin eğitilmesi.
- Hakikat Komisyonlarına alternatif diğer modellerin araştırılması.

¹¹ Güney Afrikadaki bir hükümetdışı kuruluş şunu ifade etmektedir: 'Eğer çatışmaların çözümü ile ilgili çalışan hükümetdışı kuruluşlar Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun kavramlaştırılması sürecine dahil olsalardı daha dengeli bir tablo oluşurdu. Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun faaliyete geçtiğini gördüğümüzde artık çok geçti.' Bakınız: H. van der Merwe, P. Dewhurst, B. Hamber, "Non-Governmental Associations and the Truth and Reconciliation Commission: An Impact Assessment," *Politikon* 26:1 (1999).

- Komisyon için konsültasyon yapabilecek mekanizmaların geliştirilmesi.
- Gelecekteki Hakikat Komisyonları ile işbirliğinin bir şablonunun oluşturulması.

Güney Afrikada, Hakikat Komisyonu tartışmasının başından itibaren Hükümetdışı kuruluşlar - Dr. Alex Braine'nin başkanı olduğu Geçiş Dönemi içinde Adalet isimli kurumda dahil olmak üzere – bir dizi konferans ve çalışma atölyesi yoluyla, halkla ve siyasal partiler ile birlikte çalıştılar. Sivil toplumun oynadığı bu rol özellikle önemliydi çünkü meclis üyelerinin Komisyon yasanını yapma yetkisini kısmi olarak kaldırmıştır ki bu durumun Afrika Ulusal Kongresi ile Ulusal Parti arasındaki hassas dengelere bağlı koalisyonu rahatsız etmesi ihtimal dahilindeydi¹². Hükümetdışı kuruluşlardan biri Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun kuruluşunu sağlayan yasanın taslağını hazırlarken diğer hükümetdışı kuruluşlarda parlamentodan geçme sürecinde içeriğine etkide bulunmaya devam ettiler (bilhassa af işleminin kamera karşısından ziyade halkın karşısında olacağına dair düzenleme). Gana'da ise 12 maddeden oluşan deklerasyonun taslağı hükümet üyeleri, sivil toplum ve diğer ilgili taraflar (mağdurlar, siyasal ve dini gruplar) tarafından bir konferansta yazılmıştır ve bu taslak daha sonra Gana hükümetinin daha önce hazırlamış olduğu orijinal mevzuatı tadil eden ve Ulusal Uzlaşma Komisyonunun kuruluşunun temelini atan mevzuata dönüşmüştür.

Ancak hükümetdışı kuruluşlarının görüş ve faaliyetlerinin yapıcı değişikliklere sebep olacağına garantisi yoktur. Örneğin Guatemalada kurulan Tarihsel Aydınlatma için Komisyonu yaratan anlaşmanın pekçok maddesi, sivil toplumun önceden itibaren karşı çıktığı maddeleri içeriyordu ve bu düzenlemelerden biride sonuç raporunda sorumluların isimlerinin yer verilmesine dair yasaktı.

VAKA ANALİZİ: GÜNEY AFRIKA ÖRNEĞİNDE HÜKÜMETDİŞİ KURULUŞLAR

VE KOMİSYON ÜYELERİNİN SEÇİMİ SÜRECİ

Güney Afrikadaki hükümetdışı kuruluşlar Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun oluşumunu sağlayan mevzuatın yazılması gibi önemli bir rolde yer alırken, aynı zamanda komisyon üyelerinin seçilmesi sürecinin adil ve katılımcı olmasını sağlamak için aktif bir çalışmaya girmiş, adaylar için isim önerilerinde bulunmuş, adayların geçmişini araştırmış ve mülakat sırasında sorulması gereken sorular için öneriler yapmışlardır. Komisyonun kurulması için hazırlanan mevzuat, komisyon üyelerinin insan haklarına ciddi anlamda bağlı olmaları ve yüksek düzeyde siyasi ilişkilerinin bulunmaması gerektiğini belirtip, adayların başkan tarafından tayin edilmesini belirtiyordu ancak bunun dışında bu konuda başkaca bir düzenleme yoktu. Hükümetdışı kuruluşlardan oluşan bir koalisyon, adayların seçim sürecine dair bir düzenleme hazırlayıp Adalet Bakanı Dullah Omar'a sundu. Hükümetdışı kuruluşlardan yapılan bu öneri neredeyse tüm haliyle kabul edildi ve böylece Güney Afrikadaki Komisyon üyesi seçimleri ciddi oranda halkın ve sivil toplumun katılımı ile gerçekleştirildi.

Ülkedeki bütün örgütler, siyasal partiler, kliseler, sivil toplum örgütleri ve bireyler komisyon üyeliği için potansiyel adayları önermeye davet edildi. Toplam 299 kişi için öneri yapıldı ve bir seçim komitesi tarafından bunlar arasından son elemeye kalanlar, halka açık yollardan yapılan mülakatlar

¹² Bakınız: H. van der Merwe, P. Dewhurst, B. Hamber, "Non-Governmental Associations and the Truth and Reconciliation Commission: An Impact Assessment," *Politikon* 26:1 (1999).

sonrası (yüzyüze veya medya aracılığıyla) belirlendi ki böylece halkın süreci direk takip etmeside sağlanmış oldu. Bu aşamada, bazı hükümetdışı kuruluşlar, bağımsız bir şekilde tüm adayların portresini hazırlayarak, onların komisyon üyeliğine uygunluklarını değerlendiriyordu. Daha sonra seçim komitesi son elemeye kalanlardan 25 kişilik bir liste hazırlayarak, kabinesi ile görüşüp son karar vermesi için Devlet Başkanı Nelson Mandela'ya sundu.

Başkan Mandela bu listeden 15 kişiyi komisyon üyesi olarak seçti ve ayrıca seçim sürecine dahil olmayan iki kişi daha komisyona eklendi. Komisyon başkanlığına Başpiskopos Desmond Tutu getirilirken, yardımcılığınada Dr. Alex Boraine getirildi. Seçilen listenin ırk ve cinsiyet konusunda dengeli olmasına dikkate edildi. Komisyonun 17 üyesinden 7 tanesi kadındı. 7 komisyon üyesi siyahlardan, 6 tanesi beyazlardan, 2 tanesi melezlerden, 2 taneside Hindistan kökenlilerden oluşuyordu.

3. Kuruluş, vekalet alanı ve Komite Üyelerinin seçimi

- Kurulma Yolu: Komisyonun kurulma yolu etkinliğine etki ederken aynı zamanda sürece dair siyasal sorumluluğun derecesinde gösterir. Başarılı bir geçiş dönemi adaletin şeffaf, siyasal sorumluluk ve kamusal tartışma boyutlarını taşıması gerekir. Eğer herkesi dahil eden, açık bir komisyon kurulması arzu ediliyorsa, bu prensiplerin tümü bize komisyonun üst makamlarda belirlenmesi yerine açık bir karar verme süreci sonrasında (Kongre veya parlamento yoluyla) belirlenmesini önermektedir. Ancak zaman sıkıntısı veya hukuki zorluklar yönünden Kongre veya parlamento süreci bazen mümkün yada önerilir olmayabilir. Bu tür durumlarda hükümetdışı kuruluşlar, ulusal düzeyde tartışma başlatılması yoluyla halkın katılımını teşvik ederek sürecin şeffaf ve katılımcı olmasını sağlamaya çalışabilirler.
- Vekalet Belgesi: Bu belge, Komisyonun nasıl çalışacağı, soruşturmasının hukuki ve siyasal boyutları ile hangi noktalara erişildiğini tanımlayarak, komisyonun varlığı açısından en gerekli belge özelliği taşımaktadır. Genel anlamda, Komisyonlar soruşturma yetkisi anlamında geniş bir faaliyet alanına (mahkemeye davet etme, arama ve müsadere ile tanık koruma) sahip olduklarında daha rahat çalışır ve soruşturmayı genişletirler¹³.

Hükümetdışı kuruluşların sosyal taleplerin belirlenmesi, anahtar özellikteki kesimler ile istişare ve uluslararası alanda en iyi örneklerin incelenmesi yoluyla, bu alanlarda Komisyonunun vekalet yetkisine etki etmesi gerekir. Sosyal talebin belirlenip tanımlanması, hedef, amaçlar ve nihai kavramsal hedeflerin ortaya çıkması ile birlikte komisyon tarafından kabul edilebilecek hedefler netleşmeye başlar ve hükümetdışı kuruluşlar bu görüşün tercümanı olabilir. Elbette Hükümetdışı kuruluşların, Komisyonun vekalet belgesi ile başından itibaren uzlaşma içinde olması daha değerlidir. Örneğin Guatemala'daki komisyon hakikat soruşturmalarını tamandıktan sonra bazı hükümetdışı kuruluşlar komisyon

¹³ Bakınız: Priscilla Hayner, *Unspeakable Truths*, New York: Routledge, 2001, Appendix 1, Chart 8: What Works Best?, pp. 335–336. Hayner komisyonun soruşturma sahası ile ilgili olarak 'vekalet belgesi veya yetki alanının daraltılmasının gerekli ve daha uygun olabileceğini' söyler.

üzerine baskı kurarak vekalet yetkisini aşmasını ve sorumluların isimlerini açıklamasını istemişlerdir¹⁴.

- Komisyon Üyelerinin seçimi: Komisyon üyeleri, hakikat komisyonunun kamuoyu karşısındaki yüzleridirler ve komisyonun güvenilirlik ile meşruiyetini geliştirmek gibi önemli bir rolleri vardır. Hükümetdışı kuruluşlar sıklıkla komisyon üyelerinin seçilme sürecinin belirlenmesine dahildir. Hatta bazı örenlerde komisyon üyelerinide seçerler. Doğu Timor'daki Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun yedi üyesinden altısının çok güçlü sivil toplum ve hükümetdışı kuruluş geçmişleri vardı. Güney Afrikada ise hükümetdışı kuruluşlar komisyon üyelerinin seçilme sürecini dizayn etmiş, aynı zamanda tüm süreç boyunca ciddi bir halk ve sivil toplum dahilîyetinin sağlanmasına etkide bulunmuşlardır.

Hükümetdışı kuruluşların ideal bir profile sahip olan komisyon üyelerine ve ideal bir seçim sürecine önem vermeleri gerekir. Hakikat komisyonları mağdurlara yöneliktirler ama bir bütün olarak ulusa ve toplumada yöneliktir. Komisyon üyelerinin hükümetler, güvenlik makamları, siyasal partiler ve mağdurlar ile konuşması, onlarla konuşurken aynı zamanda onları dinlemeyide bilmelidir. Komisyon üyelerinin ülkede ciddi derecede saygı gören insanlar olması önemlidir ancak standartların çok yüksek tutulması durumunda aday bulma konusunda sorun yaşanabilir. Aynı zamanda ulusal temsilde önemlidir. Bir ülkede yeteri oranda standartlara uygun komisyon üyesi aday yoksa bu durumda ulusal temsilde sağlamak üzere bazı özelliklerden (akademik ehliyet gibi) ferat edilebilir.

Komisyon üyelerinin seçiminde büyük ölçüde toplumu temsil etme özelliğine dikkat edilmelidir. Aksi durumda sadece siyasal parti yada etnik kökenlerine dayalı olarak seçilen komisyon üyelerinin olduğu bir tablo ile karşılaşılabilir.

Son olarak, elbette mağdurları merkeze alan Hakikat Komisyonu süreci önemlidir ama mağdurların komisyon üyelerinin seçimine çok yakından dahil olmalarıyla birlikte ortaya çıkabilecek muhtemel problemlerde vardır. Örneğin eğer mağdur grupları komisyon üyelerini direk seçerse, bu seçilen üyenin tarafsız olmadığı algısını oluşturabilir. Bu durum doğru olmasa dahi bu değerlendirme geçerli olarak kabul edilebilir ve komisyonunun güvenilirliği ile meşruiyetine zarar verebilir.

4. İstişare Mekanizmalarının Geliştirilmesi ve Sivil Toplum Desteğinin Üretimi

Hükümetdışı kuruluşlar, Hakikat Komisyonu için hazırlanırken ve harekete geçerken, mevcut olan siyasal alanı en iyi nasıl kullanabilecekleri üzerine kafa yormalıdır. Sürece tek başına dahil olmak isteyen kuruluşların, kaynakları ve dışarı açılma imkanları kısıtlı olacaktır, böylece elde edecekleri sonuçlarda sınırlı olacaktır. Bu sebeple hükümetdışı kuruluşların hangi şekilde çalışırlarsa sürece daha fazla etki yapıp, komisyonu güçlendirebileceklerini (aynı zamanda komisyonda sivil toplumu güçlendirecektir) güvenceye almak için sivil toplumun kaynaklarını

¹⁴ Bakınız: D. A. Crocker, "Truth Commissions, Transitional Justice and Civil Society," in Robert I. Rotberg and Dennis Thompson (eds.), *Truth v. Justice: The Moral Efficacy of Truth Commissions, South Africa and Beyond*, Princeton:Princeton University Press, 2000.

tespit edip birleştirmesi, bu yolla hükümetdışı kuruluşların güven ve vasıflarınıda geliştirmesi gerekir.

Hükümetdışı kuruluşların çok yönlü çıkarlarını temsil etmek, etki derecesini hem halka hemde komisyona iletebilmek için kuruluşlar arası bir bağlantı hattının olması son derece önemlidir. İyi yönelilecek bir istişare süreci ile birlikte verimlilik ve etki oranı arttırılabilir, böylece daha önce Hakikat Komisyonu tartışma sürecine olumlu anlamda katılmamış olan hükümetdışı kuruluşlar cesaretlendirilerek sürece katılmaları sağlanabilir. Geniş ve adil bir katılımı içeren ve sosyal aktörleri içeren bir koalisyon oluşumu – bağ özelliği taşıyan bir hükümetdışı kuruluşun öne çıktığı durumlarda dahi – ile birlikte hükümetdışı kuruluşlar güç konumuna gelip, sürecin içinde mutlaka olması gereken aktörlerden biri olduklarını gösterebilirler. Pratik anlamda bu koalisyon bilgilerin takas edilmesi, lobi konusunda danışmanlık ile fon vermek gibi imkanlar sunabilir, buna ek olarak bir ilişki kanalı yaratarak kolalisyona katılan tüm kesimlere çeşitli destekler sunabilir. Hükümetdışı kuruluşların kendi arasında geniş ve adil bir toplumsal katılımı sağlamak için istişareler yapması, öncelikli sosyal talepleri tespit etmesi, daha sonrasında komisyon sürecindeki ilişkinin idare edilmesine ciddi bir katkı sunacaktır.

Bu istişare resmi bir koalisyon üzerinden yada bir çalışma grubu aracılığıyla (örneğin Gana'da ki Ulusal Uzlaşma için Sivil Toplum Koalisyonu gibi) veya resmi olmayan bir koalisyon üzerinden (Sierra Leone'deki İnsan Hakları Ulusal Forumu gibi), bir yada biden fazla konferans aracılığıyla yada değişik kesimlerin temsilcilerini ortak bir platformda bir araya getirebilecek herhangi başka bir mekanizma yoluyla yapılabilir.

Ancak benzer bütün çalışmalarda olduğu gibi, bu koalisyonların şeffaf olması, tüm konularda bir açıklığa sahip olması, hükümetdışı kuruluşların sürecin başından itibaren koalisyonunun idaresi, liderlik ve karar verme noktaları üzerine stratejilerinin olması gerekir. Örneğin Güney Afrikadaki bazı kuruluşlar Geçiş Dönemi içinde Adalet isimli kurumun kolaylaştırdığı bazı faaliyetlerin daha katılımcı ve şeffaf olabileceğini ifade etmişlerdir¹⁵. Küçük boyutlu kuruluşların daha büyük kuruluşlar tarafından hakimiyet altına alınmaması için özen gösterilmelidir. Koalisyon toplantıları büyük ve kendini belli eden kuruluşların kendi başına kararlar aldığı, diğerlerinde sadece alınan bu kararları tasdik ettiği toplantılara dönüşmemeli, herkesin adil oranda katkı sunmasının imkanı sağlanmalıdır. Bir diğer risk ise, geçiş dönemi adaleti ve Hakikat Komisyonu konusunda net bir odakları olmayan kuruluşların arada kaynayacağıda ifade edilir¹⁶. Katılımcı kuruluşların hepsinin farklı bir çalışma gündemi vardır (örneğin sosyal haklara, bireysel haklara dair çalışan örgütler olabilir. Bunun yanısıra meslek örgütleri ve emek örgütleride olabilir) ve bunun sonucunda farklı sonuç ve kavramlaştırmalara varılabilir. Düzenli strateji toplantıları ve sıklıkla yapılacak istişare toplantıları ile farklı seslerin sürecin tümüne katılımı sağlanabilir.

¹⁵ Geçiş süreci içinde Adalet isimli örgüt tarafından olanaklı kılınan süreç çoğu hükümetdışı kuruluş tarafından yeteri kadar şeffaf bulunmamıştır. Bazıları bir kısırdöngü içinde bırakıldıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin: görüş bildirmek için yeteri oranda imkan verilmemesi, düzenli geri rapor almamaları yada gelişmelerden biraraya gelmeye kadar haberdar olmamak gibi. Bakınız: H. van der Merwe, P. Dewhurst, B. Hamber, "Non-GovernmentalAssociations and the Truth and Reconciliation Commission: An Impact Assessment," *Politikon* 26:1 (1999), p. 61.

¹⁶ Bir hükümetdışı kuruluş temsilcisinin ifadesi : 'Hükümetdışı kuruluşlar koalisyonunun toplantılarına katıldık ancak özel bir rol olmadık. Bizim katkımız daha çok diğerleri tarafından taslak halinde hazırlanmış olan ortak sunumları desteklemektir. Bakınız: Van der Merwe, P. Dewhurst, B. Hamber, "Non-GovernmentalAssociations and the Truth and Reconciliation Commission: An Impact Assessment," *Politikon* 26:1 (1999)

VAKA ANALİZİ: GANA ÖRNEĞİNDE HÜKÜMETDİŞİ KURULUŞLARIN HAKİKAT KOMİSYONU İLE İLİŞKİLERİ

Franklin Oduro

1992 ile 2002 yılları arasında Gana’da yaşanan açık demokratikleşme sürecine rağmen ancak 2001 yılında demokratik yollardan seçilen hükümetin geçmişte yaşananları inceleyip ulusal çapta uzlaşma sağlama konusundaki arzusunu ifade etmesi ile birlikte geçiş dönemi adaleti için sürecin önü açılmıştır. Bunun hemen akabinde Gana’daki hükümetdışı kuruluşlar içte ve dışta istişareler yaparak kendi rollerini tespit etmeye çalıştılar.

Gana Demokratik Gelişme için Merkez (CDD) isimli kuruluş, hükümetin deklere ettiği bu siyasal gündemin, halkın katılımı ile ülke genelinde bir sürece dönüşmesinin önemli olduğunu düşünüyordu. CDD, hükümetin sürecin ve Geçiş Dönemi Adalet mekanizmalarının avantajları ve dezavantajları konusunda yeteri oranda bilgi sahibi olmadığını, hükümetdışı kuruluşların vereceği eğitim ve bilgilerden faydalanabileceğini düşünüyordu. CDD bunun akabinde halkla ve sivil toplum ile istişareler gerçekleştirmeye başladı ve sürecin sonunda Ulusal Uzlaşma için Sivil Toplum Koalisyonu doğdu ki bu koalisyonda yaklaşık 25 hükümetdışı kuruluş ve anayasal organlar vardı. Bu koalisyonun kordinasyonu CDD tarafından yürütüldü ve kuruluşundan sonra resmi hakikat komisyonu olan Ulusal Uzlaşma Komisyonu ile ilişkilendirilmiştir.

Ulusal Uzlaşma için Sivil Toplum Koalisyonu, geçiş dönemi adaletini üç temel alan çerçevesinde geliştirmek için önemli bir rol oynamıştır. Bu alanlar: kavramlaştırma, kamuoyu ve mevzuat eksenli istişareler ve medya alanı. Çerçevenin kavramsallaştırılması anlamında koalisyon deneysel ve karşılaştırmalı araştırma yapmış, geçiş dönemi adaleti üzerine iki günlük bir konferans toplamış ve bu konferans sonucunda sivil toplumun hazırladığı 12 maddeden oluşan ve hükümetin ulusal uzlaşmaya nasıl yaklaşması gerektiğini içeren bir deklarasyon yayınlanmıştır. Bu deklarasyon ülkede kurulan Komisyonun mevzuatının temelini oluşturmuş, daha önce hükümetin hazırlamış olduğu taslağı yeniden düzenlemiştir.

Hükümetdışı kuruluşlar ülke çapında gerçekleştirdiği istişare ve bilgi kampanyaları ile halkı ulusal çaptaki bu süreç ile ilişkilendirmişlerdir ki bu çalışmalara taslak mevzuatın ulusal gazetelerde yayınlanması, yerel otoriteler, fikir liderleri ve anahtar özellikteki tarafları toplumun sürece katkı sunmasını sağlamak için harekete geçirmişlerdir. Koalisyona yapılan öneri özelliğindeki sunumlar toplanmış ve bir müzekkere ile ulusal parlamentoya sunulmuştur. Yasama organları ile istişare – lobi – yapılmış, kapalı kapılar ardında yasayı hazırlamakla sorumlu parlamentonun ilgili komisyon üyeleri ile sivil toplum örgütlerinden önemli isimler biraraya getirilmiştir. Koalisyon tüm süreç boyunca hükümet, siyasi partiler, insan hakları örgütleri, yerel otoriteler ve kamuoyunun geniş kesimlerini bilinçli olarak , uygun ve kabul edilebilecek bir çerçeve dahilinde biraraya getirip herkesin dahil olduğu bir süreç yaratmaya özen göstermiştir.

Gana tecrübesinden çıkarılabilecek dersler şunlardır: hükümetdışı kuruluşların etkisini arttıracak ve tek bir ses çıkarma esası etrafında belli odağı olan bir kolalisyon oluşumuna duyulan ihtiyaç, deneysel araştırma yolu ile politikalara karar verenlerin bilgilendirilmesi, kamuoyunun tepkisinin hissedilmesi, mümkün seçeneklerin etkisinin

değerlendirilmesi,tüm yurttaşlarının sesinin süreç içinde duyulmasını sağlamak, ulusal ve uluslararası boyutta istişarelerin taşıdığı değer.

5. Kilit Grupların Katılımının Sağlanması

Komisyon sürecine sadece insan hakları örgütleri ve mağdur grupları değil diğer halka yakın kuruluşların (özellikle cinsiyet esaslı örgütler), mesleki örgütler, akademik kurumlar (üniversiteler ve araştırma birimleri dahil olmak üzere), siyasal aktörler ve vatandaşların katılımlarında sağlanmalıdır. Ancak resmi olmayan gruplar ile marjinalleştirilmiş grupların, ortada katılım ve temsil noktasında ciddi bir siyasal sorumluluk olmasına rağmen, resmi kurumsal süreç içinde gözden kaçırılacakları büyük bir ihtimal dahilindedir. Başarılı bir komisyon, aynı anda hem geçmişe hemde geleceğe bakabilen, geçmişe bakarak daha iyi bir gelecek inşa etme fikrine erişmeyi başarabilen bir yapıdır. Böylece komisyon, hükümetdışı kuruluşların üzerinde çalıştığı özel gruplara yönelik ayrımcı özellikteki sosyal paradigmayı değiştirme potansiyelinide bünyesinde taşımaktadır.

Katılımcı bir Hakikat Komisyonunun Hazırlık Sürecinde görüşlerini alabileceği kesimler:

- İnsan Hakları Örgütleri
- Çatışmaların Çözümü üzerine Çalışan Örgütler
- Mağdur Destek Kurumları
- Akıl Sağlığı Kurumları
- Emek Örgütleri
- Cinsiyet Hakları Örgütleri
- Akademik ve Araştırma Kurumları
- Dini Kurumlar

6. Cinsiyet Perspektifinin Entegrasyonu

Çok açıktır ki kadınların görüşlerini ve seslerini içermeyen hiçbir Hakikat Komisyonu soruşturması tamamlanmış bir soruşturma değildir. Ancak kadınlar pekçok komisyona kendilerinden ziyade çocuklarının yaşadıklarına ilişkin ifade vermişlerdir. Güney Afrikada Komisyona ifade veren kadın sayısı erkek sayısından fazladır (% 53.3 kadın, % 44.7 erkek). Ancak bu kadın ifadelerinin çoğu erkekler hakkında olmuştur. Bunun muhtemel iki sebebi olabilir: Birincisi bu kadınlar diğer insanları yani çocuklarını önemsemeyi ve kendi yaşadıklarında onlara dayalı olarak ifade etmeyi öğrenmişlerdir. İkincisi ise kadınlar kendi yaşadıkları – özellikle cinsel şiddet - üzerine çeşitli sebeplerden dolayı konuşmakta zorlanabilirler. Hükümetdışı kuruluşların tecrübeleri, komisyona

cinsel şiddet mağdurları ile çalışma konusunda yardımcı olabilir, hakikat komisyonunun uygun kılavuz belgeler ve protokoller geliştirerek personelini bu yönde eğitmesi, ilk bakışta tespit edilemeyecek bu durum üzerine farkındalık yaratılması sağlanabilir. Buna kurumsal şiddet ile devletdışı sahada yaşanmış ayrımcılık ve şiddette dahildir.

Çatışmanın ortaya çıkmasına sebep olan tarihsel, sosyal ve siyasal koşulların (özellikle kadınların yaşadığı tecrübeler boyutuyla) tespit edilmesi için Hakikat Komisyonunun hakikatı ararken yaklaşımının adli olmaktan ziyade sistemik olması, çatışmadan dolayı ortaya çıkmış yaşanmış tecrübe ve örneklerini geniş olarak analiz etmesi gerekir. Bu bütünsel yaklaşım, cinsiyet perspektifin entegrasyonunu sağlamak için, komisyon üyeleri ve personelinin seçimi ile belirlenmesi, vekalet yetkisi, duruşmaların düzenlenmesi ve eğitim gibi süreçlerin tümüne etki yapabilir.

- *Komisyon üyeleri ve personelinin seçimi ile belirlenmesi:* Komisyon üyelerinin seçimi ve personelin belirlenip işe alınmasında cinsiyet eşitliğinin gözetilmesi gerekir. Geçmiş Komisyon örneklerinde, Komisyonda kadın üyelerin bulunmasının, halka açık duruşmalar sırasında kadın mağdurlara destek ve rahatlık veren bir ortam yarattığı gözlemlenmiştir. Ancak komisyonda cinsiyet dengesinin olması demek, Komisyonun kadınların yaşadığı insan hakları ihlallerine yeterli bir yanıt olacağı anlamına gelmez. Bu sebeple Komisyona alınacak üyelerin cinsiyet yaklaşımının ne olduğu göreve gelmelerinden önce incelenmelidir.
- *Yetki Alanı:* Komisyonların, yetki alanının tanımı yaparken, cinsiyete dayalı şiddetin kurumsal boyutlarında araştırılmasına olan ihtiyacın farkında olması gerekir. Geçmiş komisyonlar öldürme, kayıp, gözlatında işkence, kaçırma ve haksız gözaltı gibi ihlallere eğilirken, kadınların büyük oranda mağduriyetine sebep olan zorunlu göç, geçimi sağlayan kişilerden yoksun bırakılma ve zorla sürülme gibi ihlaller ihmal edilmiştir. İnsan hakları ihlallerinin en acı verici yanı sadece ihlalin kendisine direk maruz kalmak olmayabilir. Ondanda ötesi bu ihlalin içinde yer aldığı, uygulanan politikanın çerçevesi ile bir dizi toplumsal davranış daha inciltici sonuçlara sebep olabilir.
- *Duruşmalar:* Belli duruşmalar üzerinden cinsiyet ile ilgili ihlallerin işlenmesi, cinsel şiddete fazlasıyla odaklanmak anlamına gelebileceği gibi, kadının çatışma sürecindeki farklı rolleri ile tecrübelerini farkedip ortaya çıkarmada başarısız bir sonuca varılmasında neden olur. Bütün komisyonların, eğer tercih ederlerse kadınların kamera karşısında ifade vermelerinin imkanlarını sağlaması gerekir ancak ondanda ötesi komisyonun duruşmalarda mağdurlara güven veren, yaşadıkları kötü muameleyi rahatça ifade edebilecekleri oturaklı bir zemin yaratılması yoluyla kadınların duruşmalara katılıp sözlü ifade vermelerini sağlaması daha önemlidir.
- *Eğitim:* Komisyon üyeleri ile komisyon için çalışan personelin eğitimi kapsamlı ve sürekli devam eden bir eğitim olmalıdır. Komisyon kurulmadan önce yapılacak bir eğitim çalışması, komisyon çalışmalarına sonradan dahil olacak personelin eğitimden yoksun olmasına sebep olacak, ayrıca cinsiyet konusunun komisyonun tüm çalışma alanlarına yayılması gerçekleşmeyip arka plana düşebilir.

Hem Güney Afrika'da hemde Peru'da cinsiyet hakları örgütleri ve aktivistler, kadının çatışma sürecindeki tecrübelerine daha göze çarpan bir ilgi gösterilmesini sağlama konusunda başarılı olmuşlardır. Güney Afrika'da, hükümetdışı kuruluşların temsilcileri Hakikat Komisyonu personeli ile çalışma atölyelerine katılmış ve kadınları dahil eden tutumların geliştirilmesini özendirilmeye çalışmışlardır. Hükümetdışı kuruluşların bu çabaları sonucu, 'cinsiyet' temalı halka açık duruşmalar düzenlenmiş, cinsiyet hassasiyeti gözetilerek ifade alınması protokolleri hazırlanmış ve son raporun bir bölümü cinsiyet konusuna ayrılmıştır. Bu çabalara yönelik eleştiride cinsiyet yaklaşımının Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun çalışmasının tümüne yayılmadığı, sadece belli alanlar ile sınırlanarak yapıldığı şeklindeydi. Bu tasviri yaklaşım ile kadınlar dahada marjinalleştirilerek bilinen kalıplara sığdırılmıştır (acı çeken anne gibi). Medyanın yaklaşımında bu paradigmayı teyit ediyor, erkekler üzerine yoğunlaşarak onlar üzerinden şiddete dair öykülerden bahsediyorlar ancak kadınların karşılaştığı sistematik ayrımcılığa dair konulara yer vermiyorlardı.

Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (CVR) ise cinsiyet konusunu Linea de Género (Cinsiyet Hattı) isimli özel olarak düzenlenmiş bir program çerçevesinde ele almıştır. Bu program ile birlikte cinsiyet mesellerinin önemi Komisyonun çalışma süresi boyunca arttırılmıştır. Linea de Género komisyon üyeleri, görüşmeleri yapanlar ile direk görüşmenin yanısıra eğitim belgeleri ve iletişim stratejileri geliştirmiş, soruşturma yapanlara öneriler yapıp, görüşme yapanlara ise kılavuz belgeler dağıtmış, çalışma atölyeleri düzenlemiş, halka yönelik eğitim materyalleri hazırlamış, hakikat ve uzlaşma komisyonunun bölgesel temsilciliklerinde cinsiyet çalışma grupları oluşturmuş ve böylece cinsiyet merkezli sorunlara ilişkin olarak geniş ölçekte bilgi paylaşımı sağlanmıştır. Bu inisiyatifler sayesinde cinsiyet yaklaşımı bir kaç yönden komisyonun çalışmasına entegre edilmiş, aynı zamanda özel bir alan içinde değerlendirilmiştir. Komisyonun 2003 yılının Ağustos ayında yayınladığı sonuç raporunda cinsiyet sorunu bir konu başlığı olarak raporun bütün tartışma bölümlerinde yani siyasal tarih, kurumsal duruşmalar, bireysel insan hakları ihlalleri gibi bölümlerinde yer almış, bunun yanısıra tanzim ve reform için önerilerde de konuya yer verilmiştir. Yine bunların yanısıra raporun 'kadına yönelik cinsel şiddet' ve 'şiddet ve cinsiyet eşitliği' gibi iki ayrı bölüm özellikle cinsiyet sorununa eğilmiştir¹⁷. Peru'daki Komisyonun bu alandaki çalışması olağanüstü bir çalışma özelliği taşıırken yinede çoğunlukla cinsel taciz ve tecavüze yoğunlaşmıştır. Peru'da bu alanda çalışan akademisyenler zorunlu göç ve geçimi sağlayan kişilerden yoksun bırakılmanın kadınlar için ciddi sorunlar olduğundan bahsederken, bu konulara cinsel şiddete oranla daha az önem verildiğini belirtmektedir.

D. İletişim ve Bilgi

Hükümetdışı kuruluşlar önemli bir bilgi kaynağı olabilirler. Eğer hükümetdışı kuruluşlar bilgi toplamak isterlerse yada elde edilmiş bilgileri Komisyon ile paylaşmak isterlerse, öncelikle bu bilgiyi paylaşma konusunda kendilerini ne kadar rahat hissettiklerini dikkate almalılar. Böyle bir durumda Komisyon ile tümüyle yardımlaşarak, komisyonun başarılı olmasına yardımcı olmak ile bu belgeler üzerindeki kontrolünü (ve elbette gizliliği hakkını) kaybetme arasında bir açmaz yaşayacaklardır. Bu durumda hükümetdışı kuruluşların diğer ülkelerdeki kurumlar

¹⁷ Raporun VI. ve VII. Ciltleri

ile bu durumu nasıl dengeleyebilecekleri üzerine görüşmesi uygun bir yol olabilir. Bu ilk aşamadaki sorunlar aşıldıktan sonra hükümetdışı kuruluşlar, etkili bir bilgi paylaşma modeli uygulayabilmek için muhtemelen bilgiyi nereden alabilecekleri ve topladıkları bilgiyi nasıl organize edeceklerine dair iki operasyonel sorunun yanıtını bulmaya çalışacaklardır.

1. Bilgi Kaynağının Tespiti

Geçmişteki Hakikat Komisyonları, hükümetdışı kuruluşlar tarafından toplanan bilgileri, arka plan bilgisi, bir sonraki hakikat komisyonu soruşturmaları için bir teyit bilgisi, hatta son rapor için bir referans noktası olarak değerlendirmek gibi farklı şekillerde kullanmışlardır. Örneğin Arjantinde CONADEP isimli komisyonun tespit ettiği 9000 ölümün sadece üçte biri komisyonun kendi başına topladığı ifadeler üzerinden tesipt edilmiştir. Bu durum başka bir amaçla toplanmış bilgilerin, izin alınmadan bir başka amaçla kullanıldığını göstermektedir. Böylece komisyon çalışmasına katılmayı arzu etmeyen insanlar, başka bir amaçla verdikleri bilginin kamu ile paylaşıldığını görmüşlerdir. Bu sebeple komisyonun bilgiyi herkese açık bir rapora dahil etmeden önce, bilginin kaynağını gerekirse raporunda belirtmesi gerekir. Hükümetdışı kuruluşlar tarafından toplanan bilgiler çatışmanın kapsamı, soruşturmanın yoğunlaşabileceği alanlar ve soruşturma olanakları için kullanılabilir. Bunun bir örneği Şili'deki Rettig Komisyonu tarafından gerçekleştirilmiştir. Komisyon, Vicariá de la Solidarad isimli örgüt tarafından kayıplar üzerine toplanan bilgileri soruşturmasının başlangıç noktası olarak kullanmış, bütün aileler ile tek tek görüşerek her bir kayıp olayının teyidini almaya çalışmıştır. Hakikat komisyonu için kullanışlı olabilecek bilgiler aşağıdaki kaynaklarda dahil çok çeşitli kaynaklardan elde edilebilir:

- İnsan Hakları bilgi ve belge merkezleri ve bu merkezlerdeki dosyalar
- Mağdur dernekleri ve bireylerden elde edilen bilgilerle hazırlanmış dosyalar
- Sürgünde yaşayan bireyler ve gruplar ile onların topladığı dosyalar
- Geçmiş dönem Hakikat Komisyonları ve soruşturma komisyonlarının çalışmaları
- Mahkeme kayıtları ve tutanakları
- İstihbarat Örgütlerinin kayıtları
- Meslek Organlarının (hukuki, tıbbi, medya ve akademik) kayıtları
- Müze ve Ulusal Arşivler
- Uluslararası Kurumlar ve Yabancı Hükümetler
- Yerel ve Uluslararası Bilgi Edinme Yasaları çerçevesinde elde edilecek belgeler

Bu kaynakların kullanıma hazır veya kullanışlı olması, çatışmanın tarihine ve komisyonunun soruşturma methoduna bağlı olarak değişir. Guetamala'da ki Tarihsel Aydınlatma için Komisyon, Amerika Birleşik Devletlerinin istihbarat örgütü CIA tarafından verilen gizliliği kaldırılmış belgelerden önemli oranda bilgi elde etmiştir. Kenyada ise hükümetdışı kuruluşlar, çeşitli medya kuruluşlarında (özellikle bir tanesinde herhangi bir yerde yayınlanmış bir katliamla ilgili çok önemli bilgiler bulunmuştur) önemli bilgi ve belgelere ulaşmışlardır. Medya kurumları özellikle ihlallere dair fotoğraf tarzı delillerin elde edilmesinde son derece faydalı yerlerdir. Yine tıbbi kurumlar, ölüm ve otopsi raporları ve diğer belgelerin bulunabileceği kurumlardır. Peru'daki Komisyon, polis, askeri kaynaklar ve gizliliği kaldırılmış

belgeleri çalışmalarında geniş bir şekilde kullanırken, mahkemelerdeki belgeleri yeterince kullanamamışlardır çünkü ülkedeki adalet sistemi devam eden davaların dosyalarının incelenmesine olanak vermediği gibi komisyonunun yüksek mahkeme ile ilişkilerinin sürekli dostça olduğunu söylemek zordur.

2. Bilgi Toplama Prosedürünün Uygulanması

Hükümetdışı kuruluşların bilgileri toplarken ve hakikat komisyonu ile paylaşırken, bu bilgilerin komisyon tarafından etkili olarak nasıl kullanılacağına bilincinde olması gerekir. Örneğin komisyon bir bilgi bankası oluşturacaksa elde edilen bilgileri bu bilgi bankası için kullanmak ne kadar kolay olacaktır? Basit bir kataloglama sistemi – bilginin sebep ve çeşit esası olarak, kısa bir açıklama ile dizgilenmesi - komisyonun bu bilgileri anlayıp ileride kuracağı bilgi bankasına girmesini sağlayabilir.

En geniş manada ise hükümetdışı kuruluşların verdiği bilgilerin ne kadar kullanışlı olacağı, komisyonun bilgileri nasıl seçip harmanlayacağına bağlıdır. Yakın dönem komisyonlarının pekçoğu oldukça teferrutalı bilgi toplama ve bilgiyi kullanma teknikleri kullanmaktadır. Bu yüzden dışardan toplanmış bilgilerin eklenmesi ciddi anlamda emek ve zaman gerektirebilir. Genel olarak hükümetdışı kuruluşlar, komisyonunun faaliyete geçmesinden önce hassas özellikteki bilgi ve belgeleri toplayıp , yokedilmesini veya kaybolmasını önleyebilir¹⁸. Önemli bilgiler (güvenlik kayıtları ve gizli devlet belgeleri gibi) muhtemelen hükümetdışı kuruluşların ulaşamayacağı bilgilerdir ancak yine de bu kuruluşların bu tür bilgilere ulaşmak için ellerindeki imkanları sonuna kadar kullanması gerekir. Ancak yerli ve yabancı hükümetlerin sahip olduğu belgeler, insan hakları ihlalleri konusunda etkili deliller durumunda olabilirler ve vatandaşların (yabancı ülke vatandaşları da dahil) Bilgi Edinme Yasaları çerçevesinde bu bilgi ve belgelere erişmesi mümkün olabilir.

Amerika Birleşik Devletlerinin etkin olduğu ülkelerde bulunan hükümetdışı kuruluşlar bu ülkenin Ulusal Güvenlik Arşivinde başvurabilir. Amerika Birleşik Devletlerinin başkenti Washington'daki George Washington Üniversitesinde kurulu bir hükümetdışı kuruluş ABD'nin yabancı ülkelerde dahil olduğu eylemlerde dahil olmak üzere, devlet belgeleri üzerindeki gizliliği kaldırmak için çalışmalar yürütmektedir.

3. Medya ile Sistematik İlişkinin Geliştirilmesi

Medyanın toplumun genelinde bir tartışma başlatmak için önemli bir araç olduğu inkar edilemez. Peki yazılı ve görsel medya, başarısı garantili olmayan bir komisyon sürecini nasıl işleyecektir? Güney Afrika'da Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu süreci o kadar yoğundu ki bu sayede yazılı basın sürekli olarak işleyeceği haberler eksik olmuyordu. Ayrıca haftada bir saat yayın yapan ve yaklaşık bir milyon izleyici kitlesi olan bir televizyon programı da komisyonun çalışmalarını işliyordu. Ancak eğer medya Komisyonunun çalışmaya başladığı tarihten itibaren sürece dahil olmamış ise, komisyonun çalışmaları devam ederken haberler yapması zorlaşabilir. Bu sebeple hükümetdışı kuruluşların hazırlık dönemi içinde medya ile

¹⁸ Bakınız: Louis Bickford, "The Archival Imperative," *Human Rights Quarterly* 21:4 (1999).

irtibatlanıp onları harekete geçirmesi, hatta gerekirse sürece dair eğitmesi gerekir. Ayrıca haberlerin adil ve yeteri oranda bilgi verici olmasını sağlamalıdır.

Medyanın sürecin başından itibaren katılımını sağlayabilmek için, bir hükümet dışı kuruluş ve koalisyon, kendisini, komisyon ve bununla bağlantılı olarak komisyonunun çalışmasına eleştirelde bakabilen, uluslararası anlamda örnek teşkil eden diğer modellerde hakkında bilgisi olan bir bilgi alma merkezi haline dönüştürebilir. Bunun için geçiş dönemi adaleti üzerine eğitimler (bir seminer, konferans or kaynak materyaller hazırlama yolu ile) düzenlenebileceği gibi, gazetecilerin takdir edeceği diğer yöntemlerde kullanılabilir. Bu yöntemlere daha fazla araştırma için irtibat bilgileri sağlamak, brifing özelliğinde belgeler hazırlamak dahildir. Gana'daki hükümet dışı kuruluşlar, bu yöntemlerin bileşiminden oluşan bir strateji ile medyanın Ulusal Uzlaşma Komisyonu sürecini takibe almasını sağlamışlardır. Daha etkili ve başarılı bir medya stratejisi geliştirmek için, hükümet dışı kuruluşların kendi kapasitelerini ve kabiliyetlerini, bu tür bir ihtiyaca cevap verecek şekilde, bilgi sahibi personel ve kaynak yaratma yönlerindeki geliştirmeleri gerekebilir. Bu kapasite geliştirme çalışmasına, basın açıklaması yazma tekniği, gazetecilerin kullanabileceği bilgiyi tespit etme (alıntı, olay vs. gibi) ve medya mensupları ile olumlu ilişkiler kurma üzerine basit eğitim seminerleride eklenebilir.

Bu tür ilişkilendirme yöntemlerinin, medya altyapısının hala gelişmediği yada medyanın insan hakları ihlallerine karşı sessiz kaldığının düşünülüp medyaya ihtiyatlı yaklaşıldığı toplumlarda uygulanması durumunda bazı sorunlar yaratması söz konusu olabilir¹⁹. Buna ek olarak medya ile irtibatlanma hükümet dışı kuruluşların tek başına üzerine aldığı bir sorumluluk olmalıdır. Komisyonun kendisinde dış dünyaya açılma ve kamunun bilgilendirilmesi ve eğitilmesi faaliyetine aktif olarak katılmalıdır. Daha küçük ölçekli medya organları – yerel toplum gazeteleri, geleneksel iletişim kanalları – üzerinden mesajın, medya altyapısı olmayan veya zor ulaşılan alanlara iletilmesi sağlanabilir.

HÜKÜMETDİŞİ KURULUŞLAR, MEDYA VE HAKİKAT KOMİSYONLARI : GANA TECRÜBESİ

George Sarpong

Gana'da, Gazeteciler Derneğinin, Sivil Toplum Koalisyonuna dahil edilmesi ile birlikte, hükümet dışı kuruluşlar medyayı başından itibaren Ulusal Uzlaşma Komisyonu sürecine dahil etmişlerdir. Koalisyon gazeteciler için eğitim seminerleri düzenlemiş, Hakikat Komisyonunun işlenmesi üzerine adına **Akosombo Ruh** denilen etik ilkeler geliştirmiş ve medyanın bu ilkelere bağlı kalmasını garanti altına almaya çalışmıştır.

Akosombo Ruh: Ulusal Uzlaşma Sürecine dair Medya Haberleri için Kılavuz İlkeler

Gana Gazeteciler Derneğinin, Ulusal İstişare Komitesi tarafından hazırlanan Akosombo Ruh, Ulusal Uzlaşma Komisyonu çalışmalarının yersiz haberler ile işlenmesi durumunda ortaya

¹⁹ Bakınız: Andrew Kuper and Jocelyn Kuper, "Serving a New Democracy: Must the Media 'Speak Softly'?" Learning from South Africa," *International Journal of Public Opinion Research* 13:4 (2003).

*çıkabilecek parçalayıcı yan ve çatışmayı hem toplum hemde ülke düzeyinde geliştireceğine dair kaygılardan yola çıkılarak hazırlanmıştır. Düzenleyici bir kod olarak hazırlanmış olan bu tedbirler, medya ile hakikat komisyonu ilişkisindeki anahtar konuları aşağıdaki başlıklar üzerinden düzenlemektedir: Ulusal Uzlaşma Süreci, Ulusal Uzlaşma Süreci ve Medyanın Durumu, Ulusal Uzlaşma Süreci ve Medya Takipçileri, Medyanın Rolü ve Duruşu. En son başlık ile ilgili olarak medya kendisi kendine bir rol biçebilir veya Ulusal Uzlaşma Komisyonu ile ilişkilendiğinde bu rolü seçebilir ki bu roller şunlar olabilir: bilgi sağlayıcı, izleyici, savunucu, kolaylaştırıcı, rehber, sivil eğitimci. Gana Gazeteciler Derneğinin Etik Kurallar için kılavuz ilkeler, şunlardır: sahipten önce okuyucu (medya organın sahibinin çıkarından önce kamuoyunun çıkarı), partiden önce ulus (parti taraftarlığı pozisyonunun belirlenmesi ve ulusun çıkarları ile dengelenmesi) ve çıkardan önce meslek. Bu belgenin son kısmı ise şöyledir: **Akosombo Ruh** , medya çalışanları arasında Gana halkına vefa için yapılan anlaşmadır ve mesleğimizin tutarlı ve saygıdeğer etik ilkeleri çerçevesinde, ulusal ölçekteki birbirini anlama, uzlaşma ve iyileşme sürecine hizmet eder.*

Ancak Gana tecrübesinde bir kaç dezavantajlı durumda yaşanmıştır. İlk olarak medyanın komisyon sürecine eleştirel ve sorumsuz yaklaştığı şeklinde bir korku gelişmiştir. Öyleki medya etiği adeta tekrar hatırlatılarak kaliteli medya haberleri talebi gündemleştirilmiştir. Hükümetdışı kuruluşlar medyanın sürece otomatik olarak ilgi duyacağını, yapılması gereken en önemli işin onları etik haberler yapma noktasında cesaretlendirmek olduğuna inanıyordu. Taki Ulusal Medya Komisyonunun (NMC) izleme projesi, medyanın komisyon sürecini çok fazla işlemediğini tespit edene kadar. Bu farkındalık Sivil Toplum Koalisyonuna iki önemli ders veriyordu. Birincisi Komisyon çalışması kendiliğinden medyanın ilgisini çekmiyordu. Bu yüzden hem kolalisyonun hemde hakikat komisyonunun bir strateji geliştirip medyanın ilgisini çekmesi gerekiyordu. İkincisi hükümetdışı kuruluşların medya haberlerini nicelik ve nitelik yönünden izlemesi ve ilginin kaybolduğunu farkettiler anda harekete geçmeleri gerekiyordu. Gana örneğinde Ulusal Medya Komisyonunun (NMC) alarm zilini erkenden çalması ile hükümetdışı kuruluşlar harekete geçmiştir ve buda medya ile iyi ilişkilerin olmasının sürece nasıl yardım edebileceğini açıkça göstermiştir. Ulusal Medya Komisyonunun (NMC) bulguları yayımlandıktan hemen sonra, NMC, Gana Gazeteciler Derneği ve sivil toplum koalisyonu temsilcileri, hem resmi hemde gayr-ı resmi yollardan medya organlarının yönetici ve editörleri (çoğu ilk ilişkilene döneminde yer almışlardır) ile irtibata geçmiş, bir sonraki izleme dönemi raporu medyanın komisyona ilgisinin arttığını göstermiştir.

E. Komisyonun Uzun Süre İçin Tasarlanması

Komisyonun çalışmasının muhtemel süresi ve bunun en genel anlamda insan hakları, hesaplaşma ve demokrasinin kurumsallaştırılması stratejik hedeflerinin içine nasıl sığdırılacağı, hükümetdışı kuruluşların sürecin başından itibaren üzerinde kafa yorması gereken bir durumdur. Bazı durumlarda sivil toplumun, hakikat komisyonlarının kurulması sürecindeki etkisi oldukça fazladır ve bu etkiye dayalı olarak kuruluşlar mevcut seçenekler ve

hakikat komisyonu modeli üzerine yeterince bilgilendirilmiş olmayı sağlayabilir ve bununla birlikte sürece dair önerilerini uygun şekilde yapabilirler.

1. Diğer Adalet Mekanizmaları ile Bağlantı Sağlanması

Hakikat Komisyonunun, geçmişin acı mirasına yanıt olmak için mevcut olan stratejilerden birisi olduğundan daha önce bahsedilmişti. Hakikat Komisyonunun planlanma ve ilişkilendirme aşamalarının erken dönemlerinde , planlanan hakikat komisyonunun diğer geçiş dönemi adalet stratejilerini hangi şekillerde desteklediğine ve onlarla uyumuna bakmak önemlidir. Bu noktada kilit konumdaki aktörler (siyasetçiler yada barış müzakerecileri) diğer stratejilerin mevcut kapsam dahilinde uygun olmadığını ifade etseler dahi, hükümet dışı kuruluşların bu seçenekleri tartışması önem arzeder. Örneğin hükümet dışı kuruluşların, önerilen hakikat komisyonunun aşağıdaki süreçler ile nasıl bir tamamlama, güçlendirme ve etkileşim içinde olacağını sorgulaması gerekir:

- *Geçmişin Faillerinin Soruşturulması:* Peru'da olduğu gibi, Hakikat Komisyonu bir birim kurarak kilit durumdaki bazı davaların soruşturulması için Başsavcıya verilmesi yoluna gidecektir? Eğer hakikat komisyonunun bulgularına dayalı olarak hukuki davalar açılması niyeti varsa ortaya normal kanun yolu sorunu çıkabilir (örneğin cevap hakkı tanımadan sorumluların isimlerinin deşifre edilmesi). Bunun yanısıra soruşturma önünde engellerde olabilir (af durumu yada yasanın getirdiği sınırlamalar gibi)
- *Geçmişin Kötü Muameleleri için Tazminat:* Tazminatları alacak kişiler hakikat komisyonu sürecinde mi belirlenecektir? Eğer öyleyse ortaya nasıl sonuçlar çıkacaktır?²⁰ Belirlenecek tazminatların makul olup olmadığının tespit edilmeside önemlidir. Güney Afrikadaki Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun tazminat verilmesi yönündeki önerisi büyük oranda yerine getirilmemiş, bu uygulama uluslararası alanda eleştirilmiş, ulusal ölçekte ise Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu sürecine dair düşüncüklüğü yaratmıştır²¹.
- *Kurumsal Reform:* Komisyon, kötü muameleden sorumlu kurumların önemli oranda reformuna nasıl bir katkı sunacaktır? Sonuç raporunda bu konuya dair öneriler olacaktır mı? Komisyon ihlallerin kurumsal boyutu içeren duruşmalarda yapacaktır mı? Ciddi bir sorun olan, hacmi büyük orandaki İnsan hakları ihlallerinde kurumsal sorumluluğun incelenmesi, reform yapılacak alanların hangileri olduğunu tespit etmek için önemlidir. Geçmişteki bazı komisyonlar bunu tematik duruşmalar yolu sorgulamış, ayrıca bazı son raporlarda buna dair bölümlere yer verilmiştir.
- *Anı:* Mağdurların anıları ile ilgili ne yapılacaktır? Komisyon anılaştırmaya katkıda bulunacaktır mı? Nasıl? Aynen Arjantin'deki insan hakları altsekreterliğinin yaptığı gibi komisyon belgeleri güvenli bir yerde saklanacaktır mı?

²⁰ Örneğin Gana'da Ulusal Uzlaşma Komisyonunun tazminat alacak insanları belirleyeceğine dair oluşan intiba sebebiyle, insanların mağduriyetlerini abarttıkları gözlemlenmiştir.

²¹ Bakınız: Amnesty International and Human Rights Watch, *Truth and Justice: Unfinished Business in South Africa*, Amnesty International, 2003, AFR 53/001 2003.

- *Uzlaşma*²²: Komisyonun isminde uzlaşma kelimesinin olup olmamasına bakmadan²³, hükümetdışı kuruluşların bu kavrama dikkat çekmesi ve komisyonun hangi yol ve şekillerde uzlaşma konusuna katkı sunacağını soruşturmaları gerekir. Pek çok geçiş dönemi adalet sürecinin temel hedefi uzlaşmadır. Aynı zamanda kamuoyunun ‘uzlaşma’nın ulusal kapsamda ne anlama geldiğinin açıklanmasına dair beklentisi iyi idare edilmeli, somut süreçler aracılığıyla daha öte anlamda uzlaşmalarında bireyler arasında veya ulusal boyutta uygulanacağı açıklanmalıdır.

2. Karşılaştırmalı Mevzuatların İncelenmesi

Bütün Hakikat Komisyonları kendine mahsus yapılardır. Ancak karşılaştırmalı tecrübelerin farkında olmak süreci zenginleştirip, geçmişte yapılan hatalardan ders alma imkanı yaratabilir. Hazırlık süreci boyunca, Hükümetdışı kuruluşlar, hem kendilerini hemde diğerlerini süreç hakkında araştırma yolu ile bilgilendirmeli, mümkünse mevzuatları karşılaştıran çalışmaları, sonuç raporlarını, kullanılan halk eğitim materyallerini veya hakikat komisyonları üzerine yazılanları incelemelidirler. Bu tür araştırmalar sayesinde hükümetdışı kuruluşların diğer hakikat ve uzlaşma komisyonlarının sosyal etkiyi artırma noktasında (bunun sebebi siyasal olabilir, mesela siyasal canlılığın eksikliği yada siyasal önceliklerdeki değişim yada bütçe sıkıntısı gibi daha pragmatik bir sebep olabilir) neden başarısız kaldıklarını tespit etme şansları doğar. Sürecin başında potansiyel risk taşıyan alanları tespit edildikten sonra bunlardan kaçınmak için strateji geliştirebilirler.

3. Yüksek Beklentilerin Dengelenmesi

Hükümetdışı kuruluşların farkında olması gereken bir diğer konuda Hakikat Komisyonlarının kurulması ile birlikte halkta oluşan beklentilerdir. Eğer komisyonun vekaleti geniş bir alanı kapsıyorsa, yada komisyon siyasal aktörler ve diğerleri tarafından ulusun her türlü derdine çare olarak sunulmuşsa, bu aşamada hükümetdışı kuruluşların, komisyonunun kapasitesi ve yapabilecekleri üzerine kamuoyunda daha gerçekçi beklentilerin oluşmasına yardımcı olması gerekir. Bu aşamada örnek olarak en iyi uygulama özelliğindeki uluslararası örneklerle başvurulabilir. Örneğin bazı Güney Afrikalılar hakikat ve uzlaşma komisyonunun çalışmasından ortaya çıkan ‘uzlaşma’ konusunda önceden daha az abartılı ifadeler kullanılması gerektiği iddiasında bulunmaktadır.

4. Takip Edilecek İşlerin Öngörülmesi

Hükümetdışı kuruluşların, hakikat komisyonunun takip etme sürecine başından itibaren dahil olması gerekir. Ortak problemlerden birisi hakikat komisyonunun önerilerinin uygulanmamasıdır. Önerilerin uygulanmaması sonucu önerileri söz olarak algılayan mağdurlar yabancılaştırılmaktadır. Bu sözlerin tutulmaması ile birlikte mağdurlar, tüm süreç hakkında olumsuz düşünmeye başlarlar. Bu açıdan merkezi bir takip bürosunun kurulması ,

²² Bazı ülkelerde bu kavram ‘halının altına süpürüp unutmak’ anlamına gelse, bu makaleyi hazırlayanlar bu kavramı ‘zengin bir ulusal diyalog ve hesap sorma süreci’ olarak algılamaktadır.

²³ Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi çoğu komisyonun isminde bu cümle yoktu. Örneğin Guetemala’daki Komisyonun adı Tarihsel Aydınlatma Komisyonudur.

konunun tahkik edilip doğru kanallara yönlendirilmesi, kaynak sağlanması ve uygulama için gereklidir. Hükümetdışı kuruluşların, komisyonun kuruluşunu sağlayan mevzuatta bağımsız bir kamu kurumunun oluşturulup sürecin takibinden sorumlu olmasını sağlayan bir düzenlemenin yer almasını garanti altına almak için başından itibaren lobi yapmaları gerekir. Bu tür bir sorumluluğu alabilecek kurumlara örnek olarak Ombudsmanlık makamı ile Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu gösterilebilir.

Hükümetdışı kuruluşların, komisyonunun kendini nasıl konumlandığı ve halkın komisyonu nasıl algıladığına dair değerlendirme yapmak için oldukça iyi bir konumları vardır. Hükümetdışı kuruluşların bu bakış perspektifini kullanarak mağdurların ihtiyaçlarını değerlendirip, komisyonun onların bulunduğu alana nasıl bir etkide bulunacağı kararına varmaları mümkün olabilir. Bu çalışmaya komisyon ile ilişkilene veya komisyonun kapasitesini geliştirmek için çalışmakta dahildir. Güney Afrikadaki Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun, sivil toplum kuruluşları ile hayatta kalanlar için yapısal bir grup oluşturma konusunda çalışmamasının akabinde, mağdurların yer aldığı halka yakın çeşitli kurumlar kurulmuştur. Mağdurların kendi kendilerine örgütlenmelerinin getirdiği bir risk ise, hakikat komisyonunun - ve doğal olarak hükümetin - ifade edilen ve görülen ihtiyaçları karşılama konusunda yetersiz kaldığına dair uzun süren bir kızgınlık ve huzursuzluk halinin ortamda hakimiyet sürmeye başlamasıdır.

Hükümetdışı kuruluşların, komisyonun yaklaşımının, onların alanına olumlu mu yoksa olumsuz etkileri olacağına da değerlendirmesi gerekir. Örneğin akıl sağlığı örgütleri, komisyonunun psikolojik iyileştirmeyi gündemine alıp teşvik etmesi ile birlikte mağdurların onların sunduğu hizmetlere daha fazla karşılık vermeye başladığını görebilir. Ancak yine aynı örgütler, komisyona verilen ifadeler sırasında yada geçmişte yaşanan gaddarlıkların kamuoyuna açıklanmasından sonra, bu yaşananlardan dolayı post travmatik stres bozukluğu yaşayan başka mağdurların olduğunu ve böylece hizmet vermeleri gereken mağdur sayısının arttığına görebilirler.

II. HAKİKAT KOMİSYONLARI İLE ÇALIŞMAK

A. Genel Açıklama

Hükümetdışı kuruluşlar, bilgiye ulaşabildikleri, araştırma yetenekleri, komisyonunun inceleyebileceği kilit özellikte davaları ve durumları belirleme becerileri, mağdurlar ve en genel anlamı ile sivil toplum kuruluşları ile olan bağlantıları, kamuoyunu harekete geçirerek siyasal baskı yaratma yetenekleri sebebiyle komisyon karşısında çok değerli bir konuma ulaşabilirler. Bu avantajlar sayesinde, hükümetdışı kuruluşlar komisyonun görev süreci boyunca, medya ile ilişkilene, medya teknikleri ile kaynaklar üretilip dağıtımını sağlama, mağdurlar ile birlikte çalışma, bilgi toplama ve yayma gibi birden fazla faaliyete katılabilirler. Hükümetdışı kuruluşlar, bu faaliyetlerin uygulanması esnasında, ilişki geliştirme, bilgiyi işleme, sorunları önceden tahmin etme ve geleceği öngörme gibi durumlar ile yüzyüze gelebilir.

Hükümetdışı kuruluşlar, sürecin bu aşamasının, komisyonunun göreve başlama sürecinden daha zor olduğunu hissedebilirler, çünkü komisyon artık resmi bir organa dönüşmüştür.

Taraflar arasında öncesinden, yani hazırlık sürecinde bir ortak çalışma ilişkisi yoksa, bu durumda 'sen – ben' algılamasının doğması ve akabinde ortak hedefin arada kaynaması riskinde vardır. Bir çalışma ilişkisi oluşturmak elbette iki yönlü bir süreçtir: hükümet dışı kuruluşlar, komisyon ile aralarındaki iş ilişkisini kolaylaştırmak için çalışırken, komisyonunda hükümet dışı kuruluşlarla ciddi ve gerçekçi bir işbirliği kurmak istediğini göstermesi, hissettirmesi gerekir. Örneğin Doğu Timor'da kurulan hakikat komisyonu, başından itibaren sivil toplum ile ortak çalışması gerektiğini olumlu anlamda hissettirmiş, Program Destek Birimi oluşturarak hükümet dışı kuruluşlar ve diğer kurumlar ile ilişki kurma stratejisi geliştirmiş ve onlarla düzenli toplantılar gerçekleştirmiştir.

Hükümet dışı Kuruluşlar ile Hakikat Komisyonları arasındaki ilişkiyi zorlayabilecek unsurlar:

- *Vizyon*: Komisyonunun, hesap verme süreci anlamında, nasıl ve hangi oranda bir yer işgal ettiğine dair vizyon geliştirip korumak
- *Temsil*: Adil temsil ve eşit roller
- *Bilgi*: Bilgi yönetimi ve paylaşma
- *Gerilim*: Hükümet dışı kuruluşların Hakikat Komisyonu ile yaşadığı gerilim ve fikir ayrılıkları

B. İlişkilerin Geliştirilmesi

1. İlişkiler için dikkate alınması gereken Özgünlükler

Hakikat Komisyonu ile ilişkilenecek olan hükümet dışı kuruluşların, sadece diğer benzer hükümet dışı kuruluşlar ve geniş ölçekte sivil toplum kuruluşları ile değil, aynı zamanda komisyon personeli, mağdurlar ve medya ile de sağlıklı çalışma ilişkileri kurması gerekir. Bu çalışma ilişkisinin, en erken zamanda bir stratejiye büründürülmesi gerekirken ileriki aşamada çıkabilecek zorluklara hazırlıklı olunabilsin. Öncesinden sağlıklı ve iyi bir çalışma ilişkisinin kurulması ve uzun döneme dayalı açık bir stratejinin oluşturulması ile birlikte, komisyonunun kısa vadeli hedeflere yönelmesi ve sadece yetki alanının hedeflerini yerine getirmek gibi klasik görevi yerine getirme durumunun önüne geçilebilir, komisyon ile kurulan iyi çalışma ilişkisi üzerinden, komisyonunun kendisine, yaptığı çalışmanın mağdurlara ve en genel anlamı ile topluma nasıl bir etkisi olabileceği kolaylıkla anlatılabilir.

Komisyon için çalışan bazı personelin, geçmişte hükümet dışı kuruluşlarda çalışma tecrübesi olmayabilir. Bu sebeple sürecin başından itibaren hükümet dışı kuruluşlar ile çalışmak onlar için bir şans olabilir. Ancak ortak tarih ve hedeflerin olmasının, otomatik olarak dostane bir ilişki geliştireceğini söylemek mümkün olmaz. Komisyonun çalışmaya başlaması ile birlikte, komisyon çalışanları ciddi bir zaman sorunu yaşayıp, önemli uğraşlar içinde olacaklardır. Bu sebeple hükümet dışı kuruluşlar ile müzakere yapma yada konsensüs yaratma imkanları son derece sınırlı olacaktır. Bu durum hem hükümet dışı kuruluşlar, hemde komisyon çalışmalarının akıcı ilerlemesi açısından zarar verici olabilir. Bu sebeple, bu tür bir

mekanizmanın bu aşamadan ziyade önceden oluşması önemlidir. Bu ortak çalışma süreçlerine, işbirliği anlaşmaları yapmak, hükümet dışı kuruluşların komisyona öneri ve eleştirilerini sunabilecekleri diğer mekanizmaların oluşturulması veya düzenli toplantılar ile ortak çalışma platformları oluşturmak dahil edilebilir.

Buna ek olarak, bazı hükümet dışı kuruluşlar, komisyon tarafından yanlı ve kendi kurumsal hedeflerinin peşinde oldukları şekilde görülüp, onların şüpheli ve karşıt yaklaşımlarına maruz kalabilirler. Örneğin Haiti’de kurulan komisyon, mağdurlar ve şahitler ile irtibata geçmek için hükümet dışı kuruluşlar ile çalışmayı tercih etmemiş, onun yerine kiliseler ve yerel yönetimler ile çalışmıştır²⁴. Aynı şekilde hakikat komisyonunun varolan kaynak ve personel kapasitesinin çokluğu, hükümet dışı kuruluşların gücüne gidebilir. Eğer kendi doğallığında gelişmiş bu gerilimler varlığını sürdürürse, ortaya çıkan durum komisyonun daha etkili bir çalışma yürütmesine ve mağdurların ihtiyaçlarını karşılamaya kadar uzanabilecek bir işbirliğinde engelleyebilir. Hükümet dışı kuruluşların bazılarının komisyon çalışmalarına eleştirel yaklaşması sonucu, komisyon çalışanları bütün hükümet dışı kuruluşlara karşı olumsuz yaklaşımlara sahip olabilirler. Bunun terside geçerli olabilir. Bu sebepten dolayı iletişim ve muhtemelen eleştirilerin uygun bir yoldan iletilmesiyle, aradaki gerilim başka kanallara yönlendirilebilir ve işbirliğinin bu durumdan etkilenmesi engellenebilir. Güney Afrika tecrübesinde, Khulumani Mağdur Destek Grubu değişik dönemlerde komisyona karşı çıkmış, bunun bir sonucu olarak bazı kesimler, bu durumun komisyon üyelerinin bir bütün olarak hükümet dışı kuruluşlara güvenmemelerine, yada ilişkilenecek için daha az istekli olmalarına neden olduğunu öne sürmüşlerdir²⁵.

ULUSLARARASI AKTÖRLER VE HAKİKAT KOMİSYONLARI

Hakikat Komisyonlarının birçoğunun, diğer ülkelerde kurulu bulunan ve sürece birden fazla yoldan destek sunan uluslararası aktörler ve kurumlar ile ilişkileri vardır. Kar Amacı Gütmeyen Uluslararası kuruluşlar – Geçiş Dönemi için Uluslararası Merkez, Ulusal Güvenlik Arşivi (Washington’da kurulu bulunan ve ABD belgelerinin gizliliğinin kaldırılması konusunda uzmanlaşmış hükümet dışı kuruluş) veya Güney Afrika’nın Johannesburg kentinde kurulu bulunan Şiddet ve Uzlaşma Çalışmaları için Merkez gibi – hükümet dışı kuruluşlarla, karşılaştırmalı örneklerle dayalı olarak, tecrübe ve bilgi paylaşımında bulunabilir, araştırma ile personel kaynağı sunmanın yanısıra, yapılan hatalardan çıkarılmış dersler ile ‘en iyi uygulama’ konusunda tavsiyede bulunabilirler. Birbirine yakın ülkelerde ki hükümet dışı kuruluşlar (çoğu zaman ulusal aktörler tarafından paradoksal bir şekilde gözden kaçırılmaktadır), kendi tecrübelerinden çıkardıkları kilit dersler ile birbirlerini desteklerler. Örneğin Batı Afrikadaki ülkeler arasındaki görüşmeler, Gana ve Sierra Leone gibi ülkelerdeki hakikat komisyonlarına ciddi katkılar yapmıştır. Ford Vakfı, Açık Toplum Enstitüsü ve Rockefeller Vakfı gibi uluslararası vakıflar, hükümet dışı kuruluşlara hakikat komisyonu süreci boyunca hem mali hemde diğer anlamlarda katkılar sunmuşlardır. Bu tür vakıflar herhangi

²⁴ Bakınız: Priscilla Hayner, *Unspeakable Truths*, New York: Routledge, 2001, s. 238.

²⁵ Bakınız: H. van der Merwe, P. Dewhirst, B. Hamber, “Non-Governmental Associations and the Truth and Reconciliation Commission: An Impact Assessment,” *Politikon* 26:1 (1999), at note 12.

bir insiyatifi desteklerken, yapılan çalışmaya kamusal alanda büyük bir destek olmasını gözetirler ve muhtemelen ciddi olarak faaliyet yürüten hakikat komisyonlarının masraflarını karşılayamayabilirler. Uluslararası akademik çevreler ve araştırmacılar, belge, araştırma ve konferanslar için mekan, bilginin korunması ve izleme olanakları konusunda yardımcı olabilirler. Birleşmiş Milletlerde bir dizi hakikat komisyonunun – El Salvador, Guetemala ve Sierra Leone – merkezi bir rol oynamıştır. BM ulusal düzeydeki geçiş dönemi adalet süreci için destek ve meşruiyet işlevi görebilir. Yine belli ülkelerin hükümetler, bilhassa Avrupadaki hükümetler ve özellikle İskandinavya ülkeleri geçiş dönemi adaletine özel bir ilgi göstermektedirler.

Hem hükümetdışı kuruluşların, hemde komisyonunun çalışanlarının birbirlerine empati yaparak yaklaşması gerekir. Komisyonunun, hükümetdışı kuruluşlar ile ilişki geliştirme isteği zamansızlık ve aşırı yükten dolayı arzu edildiği oranda gerçekleşmeyebilir. Aynı şekilde hükümetdışı kuruluşlarda, öneri ve eleştirilerinin yanısıra yaptıkları katkıların toplantılarda haklı olarak kabul edilmesini bekleme hakkına sahiptir.

2. Hükümet Dışı Kurumların Katılımı

Hakikat komisyonları ile müzakereleri sırasında hükümetdışı kuruluşların, kendilerini komisyona karşı hangi pozisyonda görmek istediklerine bağlı olarak, kendilerine bir dizi rolden birini seçmeleri gerekir. Kimi hükümetdışı kuruluşlar dışarda kalıp gözlemci olmayı tercih edip öneri ve eleştiri yapmak isteyebilirler. Kimi hükümetdışı kuruluşlar ise kendilerini komisyon ile ilişkilene, komisyonu cesaretlendirme rolünde görüp, danışman yada müttefik olarak konumlandırabilirler. Hükümetdışı kuruluşlar, öncelikli faaliyet alanlarına (medya, halk eğitimi, kamusal alanda savunma, mağdurlara destek vs. gibi) bağlı olarak, değişik şekil ve düzeylerde komisyon ile ilişki geliştireceklerdir. Bu seçilen model, komisyonun kendini nasıl konumlandığına bağlı olarak, aslında durumun kendisi tarafından dikte edilmiş olabilir. Örneğin komisyonunun, mağdurların psikolojik desteği alanınamı yoksa cezalandırıcı adalet üzerinemi yoğunlaşacağı, hangi tür hükümetdışı kuruluşların daha fazla etkisi olacağıın işaretini verir²⁶.

Eğer hükümetdışı kuruluş, komisyonun bir müttefiki gibi çalışmak istiyorsa, akılda tutmaları gereken şey *komisyon* olmadıklarıdır. Komisyon ile işbirliği ve ortaklığın belli bir sınırı olmalıdır. Hükümetdışı kuruluşların, bu yeni rollerinin farkında olarak ve bundan yararlanarak, kendi öz kimliklerini kaybetmeden, yapıcı bir ortaklık çalışması esasını koruyarak, hakikat komisyonuyla ne kadar yakın mesafeden çalışmak istediklerini kararlaştırmaları gerekir. Bunun hakikat komisyonlarına ters etkisi ise, eğer bu ilişki çok yakınsa ve iyi idare edilememişse, bu durumda bağımsızlık ve tarafsızlık tehlike altına girebilir, gizlilik ihlal edilebilir, kurumsal sorumluluk sekteye uğrayıp, bilgi toplamada düzensizlik oluşabilir. Bunun hükümetdışı kuruluşlara ters etkisi ise, kurumsal kimlik, fon ve kaynakların kaybı olabilir.

Eğer bir hükümetdışı kuruluş gözlemci rolünü seçmişse, o zaman eleştiri konusunda ciddi kararlar alması gerekir. Elbette kamusal ve özel eleştirilerin ayrı birer yeri vardır. Buradaki temel soru bunun

²⁶ Yukarıda bahsettiğimiz gibi hükümetdışı kuruluşların seslerinin erkenden duyulması için çaba göstermesi gerekir. Böylece hakikat komisyonu çalışmasında değişik çevreler ile sivil toplum sektörlerinin temsili sağlanabilir.

için en uygun zaman nedir ve eleştiri ne maksatla söylenmiştir. Peru'da, hükümetdışı kuruluşlar, resmi ve gayri resmi yollardan eleştirilerini komisyona iletmışlerdir. Ancak bu eleştiriler dikkate alınmadığında bunları kamuoyuna açmamışlardır. Bunun gerekçesi olaraksa, komisyon karşıtlarının eline koz vermek gibi bir riski göze almak istemedikleri ve genel anlamda komisyonun güçlendirilmesine inandıkları için daha küçük alanlar ile ilgili eleştirilerini kamuoyuna yansıtmadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak komisyonunun çalışmasını tamamlamasından sonra, daha önce açıklanmayan bu eleştiriler kamuoyuna açıklanınca, komisyon çalışanları çabalarının takdir edilmediği hissine kapılmışlardır. Sierra Leone'da ise, sürecin oldukça ilerlemiş bir aşamasında, hükümetdışı kuruluşların Hakikat Komisyonunun kilit aşamalarını izleyip özel eleştiriler yapması için bir proje geliştirilmiştir. Proje kapsamına göre, eğer gerekli ise bu eleştiriler kamuoyuna açıklanabilecekti²⁷. Bu proje bir yandan hükümetdışı kuruluşları güçlendirip, açık bir iletişim kanalı yaratırken, aynı zamanda hükümetdışı kuruluşların halka açık duruşmalara katılmaması sorununda çözmüş oluyordu.

3. Bilgi Paylaşma Protokolleri ve Anlaşmalarının Geliştirilmesi

Hakikat komisyonları, hükümetdışı kuruluşlar camiasından, gönüllü, tam zamanlı personel ve geçici sözleşmeli personel gibi bir kaç değişik şekilde personel alımı yapmaktadır. Bunun sonucunda, belli dönemlerde bu bireylerin gizli dava dosyalarına veya mağdur ile şahit ifadelerine erişme imkanları vardır ki, bu durumla birlikte ortaya gizlilik, güvenlik ve bilginin gizliliği ile ilgili muhtemel sorunlar çıkmaktadır. Sierra Leone'de, hakikat komisyonunun yeri olmadığı için bazı bilgiler hükümetdışı kuruluşlarda tutulmuştur. Bunun yanısıra, uluslararası kurumlarında komisyonda çalışan bir kişiyi danışman olarak görevlendirmesi sözkonu olabiliyordu. Bu tür durumlarda bilginin sorumluluğunun kimde olduğu, komisyon çalışanlarının rapor verme ve bilginin serbest bırakılmasında kime karşı sorumlu olacakları gibi sorular yanıtlanması için akla gelen ilk sorulardır.

Bilgilerin ne zaman kullanılıp, yeniden çoğaltılabileceği ve komisyondaki herkesin kime rapor vereceğini bilmeleri için, hükümetdışı kuruluşların aşağıdaki hususları dikkate almak isteyebilir:

- Komisyonu bilgi paylaşım protokolleri ve anlaşmaları düzenleme konusunda cesaretlendirmek. Örneğin: bilginin kullanımı, serbest bırakılması ve bilgi toplamak için standart format taslaklarının hazırlanması.
- Komisyon ve Kuruluş/Koalisyon arasında mutabakat zaptı hazırlamak.

Komisyonun bütün anlaşma ve protokolleri, komisyon ile çalışan herkese tutarlı bir şekilde uygulanmalıdır. Bunun yanısıra değişik tipteki çalışanlar için farklı anlaşmalarda yapılabilir. Buna rağmen yinede açıklığa kavuşturulmayan alanlar olabilir - Özellikle bir kişinin ne zaman 'komisyon personeli' olacağını kararlaştırılacağı durumlarda – ama bu tür anlaşmalar ile sorunlar azaltılmış olur. Gana'daki Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, bilgiyi kullanma ve ifade almakta dahil, kullanılması için biri dizi format hazırlamıştır ve bu formatlara uymayan bilgileri kullanmayacağını ifade etmiştir.

4. Katılımın Yeniden Stratejileştirilmesi

²⁷ Hakikat ve Uzlaşma Sürecinin İzlenmesi

Hükümetdışı kuruluşların, komisyon süreci boyunca gireceği ilişkiler resmiden, kurumsala (hükümet ve hakikat komisyonu), ondan gayr-ı resmi (bireyler ve tabanda çalışan kuruluşlar) ilişkilere kadar bir çeşitlilik arzeder. Bu yüzden, hükümetdışı kuruluşun tüm süreç boyunca etkili ve tesirli kalabilmesi için değişik aktörlerin, beklenti ve gündemlerinin farkında olup, tetikte olması gerekir. İlişkiler sıkı ve birbirini karlıklı olarak güçlendiricide olsa yine problemler çıkabilir.

Hükümetdışı kuruluşlar, komisyonun kurulmasından önceki süreçte, muhtemelen bütün tartışma ve siyasal ilişkilenelemelere dahil olacaklardır. Komisyonun göreve başlaması ile birlikte, bu hükümetdışı kuruluşların pekçoğu, kurulmasına yardım ettikleri bu süreçten dışlanabilirler. Bunun nedeni gerek duyulan güvenlik sebepleri olabileceği gibi, komisyon çalışanlarının kuruluşun çalışmalarını taraflı bulup ona karşı tavır geliştirmeleri ve kuruluşun yaptığı çalışmaların kendileri için lazım olmadığını düşünmeleri gibi sebeplerde olabilir.

Hakikat komisyonunun bu 'egoist' davranışı, anlaşılır bir şekilde hükümetdışı kuruluşu kızdırabilir ve bunun sonucunda kişisel ve kurumsal çatışma başgösterebilir ki bu da hem sivil topluma hemde genel olarak komisyonun çalışmalarına zarar verebilir. Ancak hükümetdışı kuruluşlara yönelik karşıtlık ve şüphecilik, muhtemelen komisyonun çalışmaya başladığı sürecin başlarında, komisyon çalışanlarının (özellikle hükümetdışı kuruluşlarda çalışma tecrübesi olmayanlar), hükümetdışı kuruluşlardan hangi oranda önemli bilgiler alabileceklerinin farkına varmadıkları veya halletmeleri gereken işin gerçekte ne boyutta olduğunu hissetmedikleri zaman dilimlerinde gelişecektir.

Eğer hükümetdışı kuruluş, kendisi ile hakikat komisyonu ve mağdur dernekleri arasında güvenli bir ilişki geliştirme çabasında bulunursa, bu sorunlardan bir kısmının üzerinden gelinebilir. Kanada'ki CDD, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu ile iyi bir çalışma stratejisi geliştirdi ve bu sayede Komisyon, kapasitesinin yeretsiz olduğu alanlarda hükümetdışı kuruluşlardan kordinasyon ve personel desteği (ifade alma ve halka erişim gibi) olarak önemli alanlardaki faaliyetlerini tamamlamayı başardı.

Güven sağlandığı andan itibaren, hakikat komisyonu ile hükümetdışı kuruluş arasındaki ilişki en hassas ilişkilere biri haline gelir. Öyleki belli bir aşamadan sonra, komisyon çalışanları çok ciddi bir zaman baskısı altında kalırlarki, müzakere etmek ve konsesnsüs yaratmak için fırsatları olmayabilir. Bu hassas ilişkinin hissedildiği en muhtemel zamanlar ise, komisyonun kendi kapasitesini eksik hesapladığı alanlarda hükümetdışı kuruluş çalışanlarını görevlendirmeye başladığı dönemlerdir. Bu tür durumlarda hükümetdışı kuruluş bu ilişkiyi tek taraflı bir ilişki (hükümetdışı kuruluştan komisyona doğru) gibi hissedebilir. Bu tür bir his, bütün komisyon sürecine temelinden zarar verebilir (hükümetdışı kuruluşlar tüm haklarından feragat edip, komisyon ile ilişkilenemeden çekilebilirlerde). Bu sebeple rollerin açıkça tanımlanmasına, çok az müzakere ile yüksek oranda temsile imkan sağlayan, önceden oluşturulmuş bir iletişim ve eleştiri kanalına ihtiyaç vardır. Eğer hükümetdışı kuruluşlar, komisyon çalışanlarının içinde bulunduğu keskin ve sert virajın ve zor koşulların farkında olarak empati ile kurabilirlerse bu ilişkinin akışkan olması sağlanabilir. Yine eğer hükümetdışı kuruluşlar, komisyonun kendi içinde yaşadığı gerilimi anlayabilir ve buna karşılık ahenkli ve birleştirici bir cephe oluşturursa, onların komisyona kaynak sunmaları dahada kolaylaşır ve bu sayede komisyonda onların ne kadar değerli bir kaynağa sahip olduğunu görüp bu gerçeği kabul edebilir. Perudaki komisyon, bütün ülke çapına yayılmış olan 4500 gönüllünün çalışmalarından oldukça faydalanmıştır. Ancak komisyon çalışanlarının bunun farkına varması ve potansiyel olarak ne kadar büyük bir değer taşıdığını anlaması ancak komisyon sürecinin sonuna doğru gerçekleşmiştir.

C. Bilgi

1. Bilginin İdaresi

Hükümetdışı kuruluşlar, hakikat komisyonu ile paylaşmak üzere bilgi hazırlarken, nitelik, kordinasyon ve zamanlama gibi sorunların farkında olmalıdır. Hakikat komisyonlarının , yüksek kalitede bilgilere, mümkün olan en kısa sürede ihtiyacı vardır (komisyonun, sadece gerçeklik, araştırma ihtimamı veya gerçeklik olasılığı yönlerinden, belli bir kalite seviyesinde olan bilgileri kullanması sözkonusu olabilir). Bilginin eklenmesini kolaylaştırmak için, hükümetdışı kuruluşların topladıkları bilgilerin eksiksiz olduğundan emin olması, bilginin sunulduğu formatın komisyonunun bilgi sistemi²⁸ ve ihtiyaçları ile uyumlu olmasına hassasiyet göstermeleri gereklidir. Bu şekilde zaman kaybı ve bilginin sistemleştirilmesi için fazladan harcanacak emeğin önüne geçilecektir.

Hakikat komisyonu çalışanlarının birbirleriyle iletişiminde, bilgi idaresi bir sorun haline gelebilir. Bazı komisyon örneklerinde, başkentte bulunan hükümetdışı kuruluşların, komisyon çalışmaları hakkında, komisyonunun ücre bölgelerde bulunan çalışanlarından daha fazla bilgi sahibi olduğu görülmüştür. Bunun önüne geçebilmek için, hakikat komisyonlarının çalışanları arasında çok açık bir iletişim ağı geliştirmeleri ve belirgin bir personel hiyerarşisi oluşturmaları gerekir. Komisyon sekretermasına, geniş alanlara yayılmış çalışanların nasıl tekniklerle idare edileceğine dair verilecek eğitimlerde bu noktada faydalı olabilir.

Hükümetdışı kuruluşların, daha sürecin başlarından itibaren, komisyon sonrası dönemde, süreç boyunca elde edilen bilginin idaresi ve korunmasına olan ihtiyacın farkında olması gerekir. Komisyon çalışmasını tamamladıktan sonra hazırladığı dosyalara ne olacaktır? Bu materyalleri koruma görevi kimin olmalıdır (özellikle gizli belgelere erişimin koşulları) ?²⁹ Hakikat Komisyonları, çalışmalarını bitirdikten sonra, genelde hızla toparlanırlar ve elde ettikleri bilgileri gizli yada açık bilgi olarak elemezler. Güney Afrika örneğinde, bilgilerin korunması yönündeki düzenlemeler önceden gerçekleştirilmediği için büyük bir zarar meydana gelmiş ve devamında takip ve değerlendirme çalışmaları yapılmak zorunda kalmıştır.

Komisyon Sonrası dönemde bilgilerin korunması seçeneklerine aşağıdakiler dahildir:

- Materyallerin, güvenilir, kapasiteye sahip olan ve profesyonel olarak idare edildiği dikkate alındığında wn uygun yerler olan Ulusal Arşiv veya Ulusal Kütüphanede depolanması.
- Sürecin başından itibaren dökümantasyon merkezi yada benzer kurumlarının oluşturulması için lobi yapmak veya sürecin tamamlanmasından sonra bir devlet arşivi yada biriminin oluşturulmasını sağlamak (*Arjantin'deki İnsan Hakları Altsekreterliği gibi*)
- Kendini bu alana adanmış hükümetdışı kuruluşlar ile yakın çalışmak (*Şili'deki La Vicaria de la Solidaridad, bir insan hakları örgütünden, profesyonelce idare edilen bir hafıza arşivine dönüşmüştür*)

²⁸ Geçmiş dönem hakikat komisyonlarının bilgi idare teknikleri için bakınız: Patrick Ball, Herbert F. Spierer, and Louise Spierer (eds.), *Making the Case: Investigating Large Scale Human Rights Violations Using Information Systems and Data Analysis*, American Association for the Advancement of Science, 2000. İnternet üzeri ulaşmak için <http://shr.aaas.org/mtc/>.

²⁹ Bakınız: Louis Bickford, "The Archival Imperative," *Human Rights Quarterly* 21:4 (1999).

- Bu materyallerin yurtdışındaki bir yerde depolanması. Bir dizi Amerikan ve Avrupa Üniversitesi, insan hakları örgütlerinin arşiv malzemelerini saklamak konusunda oldukça heveslidirler. Bu üniversitelerin bir bölümü, arşiv alanı sağlamanın yanısıra, belgelerin idaresi üzerine, hükümetdışı kuruluş çalışanlarına eğitim semineride vermektedir.
- Uluslararası alandaki Kayıt uzmanları ve kütüphaneciler ile iletişime geçmek (Amerikan Kütüphane Derneği, diğer ülkelere heyet gezileri yapma konusunda niyetli bir kuruluştur).

Hükümetdışı kuruluşlar her ne kadar, kendi takip işlerini rahatça yapabilmek için belgeleri kendileri arşivlemek arzusunda olsalarda, aşağıdaki sebeplerden dolayı bu zor olabilir:

- Belgeler ve arşivler, kolayca zarar görüp, ortadan kalkabilir hatta çalınabilir
- Belge koruma teknikleri (mikro film, kağıt koruma, özel depolama önlemleri) belli teknik bilgi ve kaynakları gerektirir
- Bu kadar fazla sayıda değerli malzemenin kontrolü ciddi kaynak gerektirir (kataloglama ve sistemleştirme)

VAKA ANALİZİ: SİVİL TOPLUMUN BİLGİ TOPLAMASI –

GUETAMALA'DA REMHI

Guatemala'da süren 36 yıllık iç savaşın sonuna doğru, BM'ninde yardımı ile 1990'lı yıllarda Tarihsel Aydınlatma Komisyonu (CEH) kurulmuştur. Hem gerillalar hemde Guatemala hükümeti barış anlaşmalarında temsil edildikleri için, BM destekli bu komisyon, sınırlı yetkilere sahipti: mahkemeye çağırma, arama ve elkoyma yetkileri yoktu, ceza yargılamaları için kanıt toplamayıyordu ve 30 yıldan fazla süren bir süreci soruşturması için komisyona verilen süre sadece altı aydı.

Komisyona yardım etmek ve Guatemala'nın geçmişi ile ilgili gerçeklerin ortaya çıkmasını sağlamak için Guatemala Başpiskoposluğu İnsan Hakları Bürosu, Tarihsel Hafızanın Toparlanması (REMHI) adıyla önemli bir proje uygulamaya başladı. Projeye 70'den fazla kilise, insan hakları örgütleri, dünyanın değişik yerlerinden hükümetdışı kuruluşlar destek veriyordu. Üç yıllık süre içinde yaklaşık 800 mülakatçı, 6500 ifade toplarken, yaklaşık 55.000 insan hakları ihlallini belgeledi. Mülakatçıların 500 tanesi yerli halktan insanlardan oluşuyordu ve 18 ayrı dilde mülakat yapılması imkanı yakalanması ile birlikte, REMHI'nin Guatemala'nın neredeyse her yanına ulaştığını gösteriyordu. Böylece bu proje dilsel, coğrafi ve kültürel desteklerini sağlayıp, resmi komisyon CEH'in kapasitesini fazlasıyla aşıyordu.

Ülkenin her yanında radyo yayınları ve broşürler aracılığıyla halk bilgilendirildi ve hassiyet yaratıldı. Mağdur ve şahit ifadeleri alınırken, klasik hakikat komisyonu ifade formatlarının çok ötesine geçilip, kişisel ve özenle hazırlanmış düşünce dolu sorular yolu ile mağdur ve şahitlerin özgürce konuşmaları sağlanarak, projenin geçmişte yaşananları daha geniş kapsamda algılaması sağlandı. Bu proje, devamında yerelin - yerel liderlerde sürece dahildi - güçlendirilmesi hedeflenerek planlanmıştı ve aynı zamanda ruhsal iyileşme sağlamayı amaçlıyordu ki rahipler çoğunlukla mülakatları yapanlara görüşmelerinde eşlik ediyordu.

Toplanan bilgiler, 1400 sayfalık *Guatemala: Nunca Más (Guatemala: Bir daha Asla)* raporun

yazımında kullanıldı. Proje raporun yazılması ile bitmedi. Sonrasında, toplantılar, çalışma atölyeleri ve bulguların etkilenen topluluk ile tartışıldığı forum toplantıları, bulguların poster ve broşürler ile dağıtılması, seremoni, mezar açmalar, yeniden defin, anıtlar dikilmesi, hukuki ve tıbbi yardım verilmesi gibi takip işleride gerçekleştirildi.

REMHI projesi, resmi hakikat komisyonu CEH için büyük bir avantajdı çünkü çalışmasına başlamadan önce hali hazırda elinde, kendi kaynaklarına ek olarak elinde geniş oranda bulgu vardı. CEH, komisyon süreci boyunca 7338 ifade topladı. REMHI Guetamalada, Hakikat ve Aydınlatma sürecine çok önemli katkılar yapmıştır. Özellikle CEH'in erişmekte zorluk yaşayabileceği, yerli halkın yaşadığı bölgelerden aldığı ifadeler çok önemli bir katkıdır.

Hükümetdışı kuruluşların belgelerin kontrolünü elinde tutması, arşiv sorumluluğu akla getirildiğinde iyi bir fikir olmasada, komisyon sonrası süreçte yapılacak takip işleri için kullanışlı bir durum olabilir. Belgelerin, bu amaçla yani takip çalışması için kullanılabilmesi için komisyon çalışanlarından izin istenmelidir.

2. Bilginin Yaygınlaştırılması

Hükümetdışı kuruluşlar, komisyonun ve kendi kuruluşlarının yaptığı işlerin duyurulması, halkın eğitilmesi, personele meslek eğitimi verilmesi gibi sebeplerden dolayı bilgiyi yaygınlaştırmak isteyebilir. Hakikat Komisyonu için ise, bilginin yaygınlaştırılmasına verilecek öncelik çalışmasına bağlı olarak değişebilir. Komisyon sürecinin başlangıcında en önemli konu bilginin kalitesidir, çalışmanın ortasında önemli olan faaliyetlerin yaygınlaştırılmasının kordine edilmesidir. Sürecin sonundaki en ciddi sorun, bilginin zamanında alınıp, son rapora dahil edilmesinden emin olunulmasıdır. Örneğin Peru'daki hakikat komisyonu, okullarda eğitim amacıyla kullanılması için yüksek kalite içeren materyaller sipariş etmiştir, ancak ne yazıkki bu materyaller komisyonun çalışmasını tamamlamasından sonra tamamlanıp ancak komisyona ulaştırılmıştır³⁰.

Eğer hükümetdışı kuruluşlar, materyal hazırlama görevini üstlenmişlerse (eğitim ve dışardaki kesimlere hitap eden materyaller hazırlanması yada belli bir geçiş dönemi adaleti yaklaşımının savunulması gibi) o zaman aşağıdaki hususları dikkate almalıdırlar:

- Eğitim, Müdafaa ve dışardaki kesimlere ulaşma konusundaki hedefler ve bu mesajları iletecek materyaller
- Materyallerin hedef kitlesi
- Hedef kitleye ve materyalin yaygınlaştırılmasına en uygun format
- En uygun sunum biçim ile bunların sunacak olanların seçimi

Hedef kitleyi belirleme noktasında, örneğin karar veren mekanizmalardaki insanlar için porwerpoint ile sunum etkili bir yol olurken, hükümetdışı kuruluş için elkitabı çok daha yardımcı bir araç olabilir. Mağdurlar, topluluklar ve en geniş anlamı ile halkın kendisi için ulaşılabilir medya (video gibi) özellikle çok kullanışlıdır. Burada önemli olan, bu tür gruplar için medya malzemeleri üretildiğinde,

³⁰ Peru'daki komisyonda görev almış olan Javier Ciurlizza'nın ifade ettiği gibi, hakikat komisyonlarının bilgi yaygınlaştırma noktasındaki en temel kaygıları, başlarken kalite, süreç boyunca kordinasyon ve süreç sonunda da zamanlamadır.

bilginin basit tutulması, ana mesajın değişik şekillerde tekrar edilmesidir ki bu konunun elde tutulması için önemlidir. Bunun yanısıra temsil edici özellikte dava çalışmaları yada alıcının kolaylıkla farkına varacağı yada hatırlayabileceği hikayeler kullanmakta faydalı olur. Bu tür videolar üretmek, maliyet açısından ciddi bir yük getirebilir ancak bunu haklı göstermenin yolu, hitap edilmesi gereken geniş bir kitlenin olması ve onların bu tür videolar üzerinden verilecek mesajları daha rahat algılayacakları ve bu materyallerin daha etkili bir şekilde dağıtılabileceği veya gösterilebileceğidir (hali hazırda mevcut olan gösterim merkezleri veya gösterimin garanti altına alındığı televizyon programları gibi). Bu sebeple dağıtımcı ağları, videonun hazırlanmasına sürecin başından itibaren dahil olmalıdırlarki, hazırlanan materyalin kendi önceliklerine hitap ettiğinden emin olabilsinler. Eğer video, daha küçük bir topluluğa veya çok detaylı bir sunum üzerine hazırlanacaksa, mesajın açık bir hedefinin olması ve kitlesine göre özel bir amaç için yapılmış olması gerekir. Bir diğer stratejik değerlendirmenin ise videonun mu yoksa diğer sesli ve görüntülü yönetemlerin mi daha etkili olduğu üzerine yapılıp son kararın ona göre verilmesidir (bir medya malzemesinin diğerine oranla kullanılmasının getirebileceği faydalar gözetilerek bir karar verilmelidir)³¹.

Peru'daki hakikat komisyonu (CVR) , yaygınlaştırma faaliyetini en etkili hale getirmek için, renkli, şematik ve çok basit eğitim materyallerinden oluşan, değişik formatlarda materyaller hazırlamıştır. Bazı hükümetdışı kuruluşlar, kaynak, kabiliyetli personel eksikliği veya dağıtımcı kanalları ile ilişkilerindeki eksikliklerden dolayı bu tür hazırlıklar konusunda handikaplar yaşayabilirler ancak kuruluşlarının gücünün sınırlarını zorlayarak, en iyi eğitim ve mesleki eğitim imkanlarını sunması gerekir.

D. Problemlerin Öngörülmesi

Hakikat komisyonu ile ilişkilenen hükümetdışı kuruluşlar, kurumsal yapılarında çeşitli sorunlar yaşayabilirler (fonlar için çekişme, kordinasyon eksikliği, pazarlama stratejisindeki eksiklik, tarafsızlık statüsünün yitirileceğine dair kaygı, kilit özellikteki personellerin kaybedilmesi gibi). Bunun yanısıra komisyon ile ilişkilerinde de sorunlar oraya çıkabilir (faaliyetin çerçevesi, siyasal gündem, iç idare yapısı ve siyasal gerilimler gibi)³². Bu sorunların bir kısmına önceden hazırlanılabilir.

Hakikat Komisyonu ile ilişkilenen Hükümetdışı Kuruluşlar şu problemler ile karşılaşabilir:

- a. Fonlar için Çekişme
- b. Komisyon ile Kordinasyonda eksiklik
- c. Komisyonun öne çıkması ile birlikte oluşan kimlik kaybı
- d. Personelin Komisyona Geçmesi/Göçü

³¹ New York'ta kurulu WITNESS (www.witness.org) isimli kuruluş, videonun insan hakları çalışmasına nasıl dahil edilebileceğine dair danışmanlık hizmetide vermektedir.

³² Bakınız: H. van der Merwe, P. Dewhirst, B. Hamber, "Non-Governmental Associations and the Truth and Reconciliation Commission: An Impact Assessment," *Politikon* 26:1 (1999), at note 28.

1. Sivil Toplumun Güçlendirilmesi

Hükümetdışı kuruluşların, kurumsal kimliklerini koruduklarından ve siyasal zeminde yer ettiklerinden emin olmak için, değişen siyasal durum ve halkın görüşlerinin ışığı altında, kendi pozisyonlarını sık sık değerlendirmeleri gerekir. Komisyon çalışmaları sırasında ve sonrasında, toplumun ve sivil toplumun beklentilerini iyi yöneten ve ortaya çıkabilecek muhtemel gerginlikleri öngören bir sivil toplum süreçten güçlenerek çıkacağını söylemek mümkündür. Ayrıca kurumlar tarafında oluşturulacak bir iletişim ağı ile, destek, cesaretlendirme ve etkili bir ilişim yoluda kurulmuş olacaktır.

Hakikat komisyonlarının, daha önce ilişki kurmadığı yada yeterince tanımadığı, cinsiyet grupları ve emek örgütleri gibi, farklı sivil toplum alanlarıyla kuracağı ilişkiler sonucunda da sivil toplumun güçlendirilmesi sağlanabilir. Komisyonun çalışma süresi boyunca, taraflar arasında tanışıp ilişki kurmak, zaman açısından mümkün olamayacağı için, gerilim dönemlerinde dahi, komisyon ile sivil toplum arasında resmi olarak kurulmuş bir iletişim kanalına olan ihtiyacın önemi tekrar ortaya çıkmaktadır. Bazı problemlerin önceden öngörülmesi mümkün olsada, yinede her zaman çatışma ve karşıtlık yaratma potansiyelleri vardır.

2. Kurumsal Kimlik ve Kaynak

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz gibi, hükümetdışı kuruluşların, kurumsal kimliklerini koruyabilmek için, komisyon ile yakınlıklarını gözden geçirmeleri gerekir. Fon sorunuda ciddi bir sorundur çünkü komisyon çalışması ile birlikte, daha önceden başlattığı projeleri sürdürme sorumluluğu olan kuruluşların, alınan fonları komisyon çalışması ile birlikte ortaya çıkan yeni çalışma alanlarında kullanması zor olabilir. Böylece bu kurumlar, hakikat komisyonu ile ilgili çalışmaları gönüllülük düzeyinde yapmak zorunda kalabilirler, yada kısıtlı kaynakları olduğu ve başka projeler için önceden sorumluluk aldıkları gibi sebeplerden dolayı, komisyon çalışmalarına katılamayabilirler. Bu sebeple, hakikat komisyonunun, Hükümetdışı kuruluşun çalışmasının karşılığının verilmesine (eğer mümkünse) ihtiyaç olduğunun bilincinde olması gerekir. Özellikle eğer komisyon hükümetdışı kuruluşun, önemli oranda zamanını ve personelini kullanmış ise. Bu bakımdan, takdir anlamında sembolik oranda bir ödemenin yapılması yada en az maddi değer kadar önemli olacak şekilde, yapılan katkının kabul edildiğinin gösterilmesi önemlidir.

Hakikat komisyonunun faaliyet gösterdiği süreçlerde, bağış yapan kuruluşların , komisyon ile alakalı projelere öncelik vermesi sözkonusu olabilir. Bu durumda hükümetdışı kuruluşlar kendilerini komisyon çalışmasına daha yakın bir şekilde konumlandırır. Bağış yapan kuruluşların, projeleri desteklerken tercihlerini somut sonuç veren projelerden yana koyması durumunda, hükümetdışı kuruluşlara ayrılacak bağış miktarının düşmesi sözkonusu olabilir ki bu özellikle son derece yerel kalmış örgütleri daha fazla etkileyecektir. Hükümetdışı kuruluşların, hakikat komisyonunun belli bir zaman diliminde ihtiyaç duyduğu alanlara dair proje önerileri yapmasında rastlanılmaktadır ki bunun her zaman olumlu veya elverişli bir duruma işaret olduğunu söylemek zordur.

Eğer kuruluşların, komisyonla ilişkilerine dair vizyonu ve uzun döneme dayalı bir stratejileri varsa, o zaman fon için çekişme sorunları (yada daha az çekişme yaşayabilirler) olmayabilir. Bir diğer gelişme ise, hükümetdışı kuruluşlar, hakikat komisyonu çalışmalarının akabinde yeni fon imkanlarında yakalayabilirler çünkü sürecin devamı ile birlikte, bağış yapan kurumların geniş ölçekte, özellikle insan hakları, demokratikleşme, hesap verme zorunluluğu veya mağdur destek programı eksenli projeleri desteklemesi mümkün olabilir³³.

3. Personel Göçü

Hakikat Komisyonlarının genelde geniş bir personel kapasitesi vardır³⁴ ve ülke içindeki çevrelerden işe alım gerçekleştirdiği için uzun ve kısa vadede hükümetdışı kuruluşların personel açısından boşalmasına neden olabilir. Anlaşılacak nedenlerden dolayı, hükümetdışı kuruluşlar, en tecrübeli ve kabiliyetli elemanlarını, komisyonda çalışmak üzere kaybedebilirler³⁵. Hakikat komisyonları personele yüksek maaş, daha fazla prestij ve uluslararası alanda kariyer geliştirmek için daha çekici fırsatlar sunmaktadır. Ancak bu personel göçü için mutlaka yaratıcı bir çözüm bulunmak zorundadır. Çözümlerden birisi, bağış yapan kurumların, hükümetdışı kuruluşlarında personellerine komisyon ile aynı derecede maaş verebilmesi için yaptıkları bağış miktarlarını, özellikle bu kritik dönemde arttırmaları için cesaretlendirilmesi olabilir. Hükümetdışı kuruluşlar, komisyon ile çoğu kez, gelişen duruma göre geçici şekilde, herhangi bir görev tanımlaması yapmadan, personel ve kaynak sunma şekline de ilişkilenebilmektedirler. Bu tür bir durum personel göçünü arttıran bir etken olabilir çünkü bu tür katkılarda öyle bir aşamaya varılırki, kişi ne zamandan itibaren komisyon personeli haline geldiğini bile farkedemeyebilir.

Hakikat Komisyonları, insan hakları kurumları dışındaki alanlardan personel alımı yolunda gidebilirler. Bu sayede komisyonun soruşturma çalışmasının birden çok disiplin üzerinden gelişmeside sağlanabilir. Ancak tümüyle farklı bir alana yönelmek ve hükümetdışı kuruluşların alanları dışından personel alımı, güven eksikliğine sebep olabileceği gibi, hakikat komisyonlarının, hükümetdışı kurumlarının değerini anlamasına engel olabilir.

E. Geleceğin Tasarlanması

1. Parçalanmadan Kaçınmak

Hakikat komisyonu sürecinin ilerlemesi ile birlikte, hükümetdışı kuruluşlar, parçalı bir durum yaşayıp, sanki çok farklı projeler üzerine çalışan kurumlar haline geldiklerini düşünebilirler. Bu tür kurumlar eğer faaliyetlerini raporlaştırıp, istişareler yapmaya devam etmezlerse, o zamana kadar kurmuş oldukları ilişkilerin zarar görmesi sözkonusu olabilir. Bu sebeple hükümetdışı kuruluşların, en genel anlamda sürece dair amaçlarının ve kendilerinin süreçteki yerinin ne olduğunu sürekli akılda

³³ Bakınız: H. van der Merwe, P. Dewhirst, B. Hamber, "Non- Governmental Associations and the Truth and Reconciliation Commission: An Impact Assessment," *Politikon* 26:1 (1999), at note 45. Bu kaynağın belirttiğine göre, Güney Afrika örneği gözönüne getirildiğinde 'bir kişi Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun hükümetdışı kuruluşlara gidebilecek fonları adeta yuttuğu şikayetinde bulunurken, görüşme yapılan diğer insanların çoğu tam tersine Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun çalışması ile birlikte fonlar için daha iyi olanaklar açıldığını ifade etmişlerdir.

³⁴ Hakikat Komisyonlarının personel sayısı arasında ciddi farklar olabilir: El Salvador'da 50'nin altında, Gana'da 155 kişi, Güney Afrika ve Peru'da ise 400'er kişiden fazlaydı.

³⁵ Bakınız: H. van der Merwe, P. Dewhirst, B. Hamber, "Non- Governmental Associations and the Truth and Reconciliation Commission: An Impact Assessment," *Politikon* 26:1 (1999), at note 35. Güney Afrikadaki İnsan Hakları Komitesi, en üst yöneticisi dahil olmak üzere 12 çalışanından 3 tanesini komisyonda çalışmak istedikleri için kaybetmiştir. Kuruluşun komisyon öncesi kapasitesine tekrar erişmesi iki yılını almıştır.

tutmaları gerekir. Bütün aktörlerin süreçten haberdar olup, sürece ciddi anlamda dahil olabilmeleri için istişare oldukça önemlidir.

2. Sonuç Raporunun Planlanması

Sonuç raporunu mümkün olan en erken aşamadan itibaren tasarlamak, hükümetdışı kuruluşa projenin genel hissini akılda tumada yardımcı olur. Önemli olan bir başka konu ise, komisyonun sosyal sorumluluk projesi üretmesini temin ederek, bir anlamda halkta varolan canlanmayı doğru yakalamaktır. Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonuna yapılan eleştirilerden biri, komisyonunun siyasal şiddet ile suça dayalı şiddet gibi yanlış bir ikili durum tanımlaması yaparak asıl sosyal tartışmayı gözardı ettiğiydi. Bu eleştiriyi yapanlara göre ana tartışma apartheid rejiminin tarihsel sebepleri ile apartheid ile ilişkili şiddetten kimin fayda sağladığı olmalıydı. Komisyonun sınırlı yetki alanı, soruşturmanın kapsamını sınırlar ve seçicilik gerektirir. O yüzden hükümetdışı kuruluşların, komisyonun halkın ruh haleti konusunda haberdar olmasını ve bunun sonuç raporuna yansımaları sağlamaları gerekir. Eğer hükümetdışı kuruluşlar bunu gerçekleştiremezlerse, o zaman herneyi öncelikli sosyal talep olarak görüyorlarsa ona yönelik çalışmaya devam etmeleri gerekir çünkü bu kuruluşların hakikat komisyonunun ortaya koyduğu paradigmaları kabul etmeleri zorunlu değildir.

III. KOMİSYON SONRASI DÖNEM

Hakikat Komisyonunun çalışmalarını tamamladığı sürecin hemen sonrasında, mağdur destek, halk eğitimi, anıtlştırma, komisyonun değerlendirilmesi, önerilerin uygulanmasının takibi, hakikat komisyonunun bulgularının yaygınlaştırılıp dağıtılması, çalışma atölyeleri, seminerler, medya ilgisinin devamının sağlanması ve komisyona yönelik eleştirileri gidermek gibi çalışmalar yapmak için hükümetdışı kuruluşlar için önemli bir faaliyet dönemi başlayabilir.

A. Raporlama ve Değerlendirme Komisyonu ile İlişilenme

1. Sonuç Raporunun Yazılması

Hakikat komisyonu tarafından hazırlanan sonuç raporu hem komisyonun yaptığı soruşturmanın ölçüsü anlamında hemde hükümet ve sivil toplumun gelecekte yapacağı aktivitelerin (yada faaliyetsizliklerin) tayin edilmesi anlamında hayati derecede önemlidir. Sonuç raporunun hangi oranda komisyon veya hükümet tarafından dağıtılıp yaygınlaştırılacağı, hükümetdışı kuruluşların bu aşamada nelerden sorumlu olacakları, taraflar arasında ki çalışma ilişkisinin özgün koşullarına bağlıdır. Ancak hükümetdışı kuruluşların birinci derecede önceliği, hükümet ile sorumlulukları üzerine ilişkiye geçmektir ve akabinde kuruluşun kilit yeteneklerini kullanmak suretiyle, ortaya konulan çalışmayı ve bulgularını halka ulaştırıp yaygınlaştırması gerekir. Hükümetin, hakikat komisyonunun

bulgularını geniş alanlara dağıtmak istemediği yada dağıtamayacağı durumlarda sözkonusu olabilir. Hükümetdışı kuruluşlar bu aşamada raporu ülkedeki bütün yaş, sosyal sınıf ve etnik kökenden insanlara ulaştırmak istiyorlarsa o zaman aşağıda ki hususları dikkate almalıdırlar:

- a. Raporun ülkede konuşulan temel dillere çevrilmesi
- b. Raporun temel bulguları ile önerilerini özetleyerek ülkede konuşulan temel dillere çevirmek
- c. Raporun temel bulguları ve sürece dair grafik yada resimli kitap hazırlamak
- d. Hakikat Komisyonunun çalışmasını okul müfredatına sokmak
- e. Kısa video ve belgeseller hazırlamak

Burada ki temel sorun erişilebilirliktir. Bu sebeple değişik metodların kullanılması amaçlanana ulaşmak için en uygun yoldur. Örneğin: karikatür kullanma yöntemi ile hazırlanmış kitap, gençler ve düşük eğitim seviyesindeki insanlar için en uygunu olabilir. Bir kaç basım ve yayım tekniğinin kullanıldığı yöntemin etkiside elbette daha geniş olacaktır. WITNESS isimli kuruluş, Sierra Leone'deki Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun hazırladığı sonuç raporu üzerine bir saatlik bir video hazırlamış, komisyonun anahtar özellikteki bulgularını, arşiv görüntüleri ve duruşmalardaki ifadelerin karışımı üzerinden bu Video'da nakletmiştir.

Kitap, film, tiyatro oyunu, fotoğraf ve diğer kültürel ifadeler gibi yaratıcı kültür ve sanat projeleri, hakikat komisyonu süresinde ortaya çıkan dert, ıstırap ve umutları yakalayıp, çalışmalarına yansıtabilir. Peru'daki hakikat komisyonu (CVR) 'Hatırlamak' adıyla bir fotoğraf sergisi düzenlemiş ve 80 günlük süre içinde yaklaşık 18.000 kişi bu sergiyi ziyaret etmiştir. Güney Afrikadaki Khulami Mağdur Destek Gurubunun kullandığı en önemli tekniklerden biri olan tiyatro aynı zamanda Guetamala'da REMHI projesi çerçevesinde yerli halkla yapılan çalışmalarda da kullanılmıştır.

Hükümetdışı Kuruluşların, Komisyonun Sonuç raporunun;

- Değişik halk kesimlerinin erişimine açık olmasından
- Çözümlemesinin ve özetinin titizce yapılmış olmasından
- Değişik format ve dillerde kullanıma hazır olmasından

emin olmaları gerekir

2. Kurbanlar için Destek, Güçlendirme ve Savunmanın Geliştirilmesi

Hükümetdışı kuruluşlar, komisyon sonrası dönemde bazı ülkelerde – özellikle Güney Afrikada – mağdurların kendilerinin ortada bırakıldığını düşündüklerini farketmiştir. Özellikle halka açık üst düzey mahkemelerde ifade verenler, komisyonun kendileriyle işleri bittikten sonra birşey olmayacağı fikrine kapılmışlardır. İşte bu aşamada, hükümetdışı kuruluşların, beklentileri dengeleyerek ve ifade vermenin sürecin tümünün sonuna geldiği anlamına gelmeyeceğini anlatmak yoluyla, mağdurların

tatmin olma oranlarını artırmaları mümkün olabilir. Hakikat Komisyonlarının sürecinin getirdiği bir risk, mağdurların duyguları ile beklentilerinin birbirini ile içiçe geçmesi, daha sonrada mağdurlar ve katılımcıların destekten mahrum bir şekilde ortada bırakılmasıdır. Halkın komisyonu olumlu algılaması için, insanların olanaklar mevcut olduğu zaman yardım alabileceği bir teşvik mekanizması olduğunu gösterir gibi hareket etmesi gereklidir. Mağdurların desteklenip, güçlendirilmesi, komisyonunun son etkisi noktasında hayati derecede önem arz etmektedir. Hükümetdışı kuruluşların, mağdurlara yönelik destek ve güçlendirme stratejilerinin geliştirilmesi sürecinde, toplumsal alanda süren tartışma ile aynı tonu yakalayıp, tanisyonu doğru tuttuklarından emin olmaları gerekir. Böyle baskın bir tartışmada yer almamak, kuruluşun etkisini azaltacaktır.

Komisyonların beklentisi, hükümetdışı kuruluşların bu faaliyetlerinin başarılı sonuçlara varmasıdır. Güney Afrikada, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu tarafından alınan bütün şahit ifadeleri gizlidir. Bu yüzden hükümetdışı kuruluşların, takip çalışması için mağdurlarla irtibata geçmekte dahil, komisyonu tümünden değerlendirme imkanı ortadan kaldırılmaktadır. Bu engelleyici durum, takip amaçlı araştırma için izin istenmesine olanak veren bir madde düzenlemesi ile aşılabildi.

Kurban Destek ve Güçlendirme Stratejileri aşağıdakilere istinaden olabilir

- Daha öte boyutta Hakikat Bilgisi Toparlama
- Soruşturmalar
- Tazminler
- Psiko-Sosyal Destek
- Anıtlaştırma

3. Etkinin Değerlendirilmesi

Hükümetdışı kuruluşların, komisyonun sahip olduğu yetki alanının ne kadarını doldurduğu, süreçte nelerin ortaya çıkıp nelerin çıkmadığı, mağdurlar ve toplumun geneli ile ne kadar bir yaklaşma yakalayabildiği gibi konular üzerinden komisyonun etkisini değerlendirmesi şarttır. Uluslararası aktörler/etmenler ile bağış yapan kurumların, özellikle komisyonun, demokratikleşme, cezasızlık ile mücadele, barış ve istikrarın geliştirilmesi ve kurumların güçlendirilmesi gibi belli hedeflere katkısının hangi derecede olduğunun tespit edilmesine ilgi duyabileceklerini söylemekte mümkündür.

Bu aynı zamanda, hükümetdışı kuruluşun algı ve eleştirisini yoklamak içinde mükemmel bir fırsattır. Örneğin, eğer bir hükümetdışı kuruluş, komisyonun bir bölgede yerel aktör/etmen ve karar veren kişiler ile ilişkilendiğinden şüpheleniyorsa, bu durumda bahsi geçen bu yerel topluluk ile bir değerlendirme yapmak faydalı olur. Yine aynı şekilde, komisyonunun uygun olmayan bir soruşturma modeli uyguladığına dair bir algı gelişmiş olabilir. Örneğin ihlallere dar bir alanda yaklaştığı için, çatışmanın tam bir temsilini ortaya çıkarmakta başarısız kaldığı söylenebilir. Bu açıdan hükümetdışı kuruluşların, temelden başlayıp yukarıya kadar uzanacak bir değerlendirme yapmak için çok uygun bir konumları vardır.

İnsan hakları ve çatışmaların çözümlenmesi alanlarında çalışan hükümetdışı kuruluşlar, hakikat komisyonunun sınırlı bir etkisi olduğunu hissedebilirler. Bunun bir yansıması olarak komisyonlar kendi yaptıkları çalışmaların kıymetinin bilinmediği algısı üzerinden alınganlık geliştirebilirler. Ancak komisyon sonrası dönemde eleştiriler yapılırken, hükümetdışı kuruluşların, komisyonun eski çalışanları ile yapıcı bir diyaloga girmeyi gözetmesi, değerlendirmelerini yaparken onların zaman, kaynak ve siyasal açıdan çeşitli kısıtlamalar altında çalıştıklarını da unutmamaları gerekir. Bunun sonucunda, daha verimli ve yeteri oranda bilginin kullanıldığı bir süreç değerlendirmesi yapılabilir. Pekçok ülkede, eski komisyon üyeleri hakikat arama tartışmalarına girmeye hala devam etmektedirler.

4. Hükümet Dışı Kurumların Rolünün Değerlendirilmesi

Hükümetdışı kuruluşlar camiasında, komisyon süreci ile ilişkilenmeleri üzerine eleştirel ve dürüst bir değerlendirme yapabilmelidir. Komisyon sonrası dönemdeki tartışmaların öncülüğünü genelde sivil toplum yapmaktadır ve bu süreçte hakim olan eğilimin, sivil toplumun rolünü tartışmadan daha çok komşyona eleştiriler yapmak üzerine yoğunlaştığını, hatta hükümetdışı kuruluşların muvaffakiyetlerinin de olduğundan fazla abartıldığı gözlemlenmektedir. Hükümetdışı kuruluşlar, komisyon tarafından canlandırılan kaygı ve prensipler etrafında, etkili bir seferberlik başlatmakta başarısız kalmışta olabilirler. Yada komisyon çalışmalarına dahil olurken, ulusal ve uluslararası alanda profillerini geliştirip, yükseltmelerine yol açacak rolleri seçmiş olabilirler.

Komisyon sonrası döneme dair değerlendirmeyi kolaylaştırmak için, hükümetdışı kuruluşların çalışmalarını belgelemeyi veya bu sorumluluğu başkalarına vermeyi, ciddi olarak dikkate alması gerekir. Bunun yapılması ile birlikte aradaki bilgi raporu eksikliği bir haliyle önlenmiş olur. Örneğin Güney Afrikadaki komisyonunun çok sayıda eleştiri aldığı ortamda, bazı diğer komisyonların üzerlerine bu anlamda çok az ilgi çektiği görülmüştür.

B. Geleceğe Bakmak

1. Gelecek Hedeflerinin Uyumlaştırılması

Hakikat Komisyonları genelde, toplumun bütün kesimlerini etkileyen geçiş dönemlerinde gerçekleşirler. Örneğin İnsan hakları kuruluşları bu geçiş döneminde bir dizi zorluklarla dolu yeni bir süreç ile karşı karşıya kalacaktır ve bu yeni tabloya adapte olmakta zorluklar yaşayabilirler. Buna dair klasik örnek Latin Amerikanın Güneyindeki insan hakları hareketidir. Buradaki insan hakları hareketi, demokratik geçiş döneminin etkisi ile ve seçim kanunu altında, muhalefetten (askeri rejimleri kınamaya son derece alışkın hareketlerdi) devlet aktörleri/etmenleri ile yapıcı ilişkilere giren bir yörüneye girdi (bunu sağlamak için yeni bir etkileşim strateji bulmak zorunda kaldılar).

Hakikat Komisyonunun bulguları, hükümetdışı kuruluşların daha önce üstünkörü baktığı sosyal taleplerin hangi kili alanlarda yoğunlaştığını da ortaya çıkarabilir. Mezar açma, yeniden defin ve anıtlaştırma ile birlikte kurbanların anılması ve ihlalin kabulü belki sağlanabilir ama hayatta kalan mağdurlara yardım edilmeside çok önemlidir. Geçmişteki komisyonların vardığı sonuçlardan birisi kaybedilen eğitim imkanının tazmin edilmesiydi. Bunun gerçekleşebilmesi için hükümetin kapsamlı bir uygulama yapması gerekir ancak hükümetdışı kuruluşlarda bu sürece yardım edip, üniversiteler

ile ortaklaşa sponsorluk ve finansal yardım programları oluşturabilir, veya yerel işyerlerinin bilgisayar gibi malzemeler yada diğer kaynaklar ile buna destek vermesi sağlanabilir. Peru'daki Hakikat Komisyonunun eski çalışanları Pontifical Katolik Üniversitesinde bir İnsan Hakları ve Demokrasi Enstitüsü kurmuşlardır ki bu sayede hakikat komisyonundan elde edilen dersler ve sonuçlar ile yeniden ilişkilenecek için olanak sağlanmıştır. Ayrıca Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun uygulama ve takip sürecinde belli oranda gerçekleşmiş olur. Daha küçük ölçekte projeler ise çalışma atölyeleri, seminerler, belli temalar üzerine medya teknikleri ile hazırlanmış eğitim ve araştırma paketlerini içerebilir. İhtiyaçların ne kadar çok olduğu gözönüne getirildiğinde, hükümetdışı kuruluşların yapabileceklerinin sınırlı olduğu görülecektir. Bu sebeple bu kuruluşların kendi kapasitelerini gerçekçi bir şekilde gözönüne getirip ona uygun olarak çalışmalarını gerekir.

2. Kurumsal Reformlara Kayma

Komisyonların sonuç raporları, genelde kötü muameleden sorumlu polis veya diğer güvenlik organları gibi kurumların reformu üzerine net önerilerde bulunurlar. İşte bu yön kayması, kendilerini yeniden üretmek isteyen hükümetdışı kuruluşlara yeni faaliyet alanları açar. İnsan hakları ihlallerinden sorumlu kişilerin kamusal ve idari görevlerden uzaklaştırılması, hakikat komisyonlarının en önemli sonuçlarından biridir ve bu suçlara karışan yada izin veren kurumların reforme edilmesi ile birlikte bu tür ihlallerin yeniden meydana gelmesinin engellenmesinde katkı sunulmuş olur. Hakikat komisyonlarının hemen akabinde, olumlu değişikliklere yol açacak süreci başlatmak için kamuoyunun sürece dahil olması ve siyasal sorumluluğun alınmasını gerektiren kritik bir dönem başlamaktadır. Bu anın kullanılması ile birlikte, önemli kurumsal değişimlerin önü açılabilir, muhtemelen istihbarat örgütlerinin bağımsız kurumlar tarafından gözetimi ve idare sisteminin şeffaştırılması sağlanabilir.

3. Çalışma Alanlarının Geliştirilmesi

Hükümetdışı kuruluşlar, hakikat komisyonunun çalışması ve bulgularını kullanıp, gelecekteki çalışmaları için yeni alanlar belirleyebilirler. Bu belirlenen çalışma alanları kurumsal bir kimliğe dönüştürülüp, fon başvurularının zeminini oluşturabilir. Hükümetdışı kuruluşlar çalışmalarını, mağdurların güçlendirilmesi, insan hakları izleme ve savunma, kurumsal dönüşüm, bilgiye ulaşım, soruşturmalar (yada en geniş anlamı ile 'sosyal adalet'), çatışmaların çözümü, failerin rehabilitasyonu, anıtların kaldırılması ve eğitim gibi alanlarda geliştirmek isteyebilirler.

4. Uygulamaların Takibi ve Öneriler

Hakikat komisyonunun çalışması sırasında alınan siyasal sorumluluğun derecesi her ne olursa olsun, komisyon sonuç raporunu açıkladıktan sonra ve toplumun ilk andaki canlılığı yatıştıktan sonra, önerilerin unutulması yada diğer sosyal problemler tarafından yutulması gibi bir risk mevcut olabilir. Hükümetdışı kuruluşlar, komisyonunun çalışmasından önce ve çalışma süresi boyunca her ne rol almış olurlarsa olsunlar, komisyon sürecinin tamamlanması ile birlikte, uygulamaları gözlemek ve izlemek faaliyetleri gerçekleştirmelidirler. Elbette uygulamaların yapılmasından sorumlu olan ve bunu sağlaması gereken hükümettir. Ancak hükümetdışı kuruluşlar hükümet üzerine baskı kurarak bu sorumluluğun hatırlanmasını sağlayabilir. Eğer mevzuatta, resmi bir izleme statüsü belirlenmemiş ise, hükümetdışı kuruluşlar komisyon sonrasında bir mekanizmanın oluşması için lobi yapabilirler.

Elbette Hükümetin açık bir uygulama sorumluluğu vardır ancak hükümetdışı kuruluşlar daha kalıcı oldukları ve süreç içinde birden fazla hükümet oluşabileceği için, bu durumda hükümetdışı kuruluşlar için değişmeyen tek şey, uygulamaların yerine getirilmesi için her yeni hükümete aynı şekilde baskı uygulanmasıdır.

Komisyonun soruşturması tamamlandıktan sonra, hükümetdışı kuruluşlar, komisyon çalışanları ve üyeleri arasından değerli müttefikler edinebilirler. Sierra Leone örneğinde, komisyonun uydu bir grubunun, komisyon çalışması bittikten sonra kalıp hükümetdışı kuruluşlar ile çalışacağı, böylece uygulamanın yapılmasından emin olunmasının sağlanacağı önerisi yapılmıştır. Doğu Timor'da komisyon başından itibaren hükümetdışı kuruluşların sürecin sonundaki takip rolünün farkında olmuş ve hakikat arama süreci boyunca toplantı, çalışma atölyeleri ve seminerler düzenleyerek, bir anlamda sivil toplumun sürece düzenli katılımından emin olmuştur.

IV. Sonuç

Hakikat komisyonları toplumun karmaşık sorunları için çare olarak görülmemelidir. Bir hakikat komisyonu, demokratikleşme taraftarları ve insan hakları savunucularının elinde, yalanlar ile yarı gerçeklerin cezasızlığı ile mücadelede bir araçtır. Bu mekanizmanın iyi şekilde kullanılması, kötü muamele yapan kurumlar ile hesaplaşıp reforme etmek, mahkeme yoluyla adalet aramak, tazmin paketleri hazırlamak ve kurbanların hatıralarını anıtlaraştırmak gibi tamamlayıcı mekanizmalar ile birlikte kullanılmasıyla gerçekleşmektedir.

Hakikat Komisyonunun tek bir formülü veya şekli yoktur. Tam tersine bütün hakikat komisyonları özgündür. Gelecekteki hakikat komisyonlarında yenilikçi olmaya devam etmesi ve içinde buldukları toplumun tarihsel, kültürel ve siyasal şartları ile uyumlu olmaları gerekir.

Hakikat komisyonlarının geçmişin suçları ile hesaplaşmak için kurulduğu bu onyıllar boyunca ortaya çıkan tablodan öğrenilen bir ders vardır ki o da hakikat komisyonlarının hükümetdışı kurumlara kesinlikle ihtiyacı vardır. Bu makale bu ilişkinin neden önemli olduğunu göstermekte ayrıca bu ilişkinin bazı özellikleri ile nüanslarını göstermektedir. Eğer bu kılavuz belgeler, hükümetdışı kuruluşlara, yeni bir hakikat komisyonunun kuruluşunda yardım ediyorsa buda demektir ki makale amacına ulaşmıştır.